Абу-ль-Фарадж Мар-Гіваргіз Юхан Бар-Иврая

Смішні оповідки

Перекладач: Євген Варда

Джерело: З книги: Абу-ль-Фарадж. Смішні оповідки. К.:Дніпро, 1972

З передмови Абу-ль-Фараджа

...Я б хотів, щоб у цій книзі були зібрані оповідки, які освіжатимуть розум і вибавлятимуть у серцях горе та смуток.

Нехай вона буде втіхою для страждальців, цілющим бальзамом для людей з розбитим серцем, путівником для любителів настанов і кращим другом для шанувальників жарту.

Збираючи ці оповідки, я не відкидав нічого, вартого пам'яті. І хоч би хто був мій читач — прибічник правдивої віри1, мусульманин, єврей, арамієць2 або хто інший, і чи має він жвавий розум, чи саму лиш хитрість, а нехай кожен візьме з цієї книги те, що йому до душі, нехай зірве ту троянду, яка йому найбільше до вподоби.

Кожну оповідку поміщено по сусідству зі схожою. Кожен розділ об'єднує цілу низку споріднених сюжетів. До того ж усі розділи написано вельми стисло.

Розділ, в якому йдеться про невдах, диваків і недоумкуватих

1. Скромне прохання

Один дивак звів очі до неба та й молиться:

— О боже, пошли мені тисячу туманів3. Обіцяю, що сто туманів я віддам жебракам.

Довго він чекав на ласку божу, та коли зрозумів, що це марно, став молитися так:

— О боже, якщо ти не ймеш мені віри, то подаруй мені дев'ятсот туманів, а сто віддай сам кому схочеш.

2. Аби згода

Хтось запитав, чи може сімдесятип'ятирічний дід мати дитину. Йому відповіли:

— Так, якщо має молодого сусіду і той згодиться.

3. Коли буде горе

Одна вагітна жінка каже чоловікові:

— Не приведи господи, щоб дитина вродилася схожою на тебе, бо ж буде он яка погана на виду.

— Не приведи господи, — відповідає чоловік, — як дитина вродиться не схожою на мене, бо тоді я відправлю тебе до того, на кого вона буде схожа.

4. Щоб осел не знав

Господар розгнівався на свого осла і поклявся, що не дасть йому вівса. Настав вечір, і господареві стало жалко тварини. Тоді він покликав сина:

— Насип ослові вівса, тільки не кажи йому, що це я звелів.

5. Щира вдячність

До одного господаря завітав сусіда поздоровити його з народженням сина. Господар вислухав його і відповів:

— Я вельми вдячний богові і тобі, що ви зробили мене батьком одного сина.

6. Справедливий гнів

У свято батько одягнув маленькому синові червоний капелюшок, посадив його на плечі і пішов до церкви. На церковному подвір'ї батько чимось захопився, а потім згадав про сина, та коли огледівся, ніде його не помітив. Став він запитувати людей, чи не бачив хто маленького хлопчика в червоному капелюшку. Йому сказали, що син у нього на плечах. Батько розгнівався, зсадив хлопчика і кілька разів тьопнув, приказуючи:

— Скільки я тобі говорив: не заходь далеко,

7. Свіжий лід

Один чоловік прийшов на базар купити льоду. Знайшовши потрібну крамницю, запитався господаря:

— Чи є в тебе лід свіжий?

— Є,— відповів господар. — Але дорожчий за несвіжий.

— Тоді, — попрохав покупець, — дай мені старого льоду для родини й челяді та трохи свіжого на мій шлунок...

8. Півень знає, що робить

Якось запитали, чому півень стоїть на одній нозі. Відповідь була така:

— Бо коли підніме обидві ноги, то впаде.

9. Господня заповідь

Сталося так, що батько сів до столу пізніше за синів. Ті допалися до страви, і він залишився голодний. Тоді батько і сказав дітям:

— Не забувайте заповідь господню, яка вчить поважати батьків. Якщо ви мене й вилаєте, я не прогніваюся на вас. Але не буде вам прощення, якщо сядете їсти раніше за мене.

10. Не тоді писано

Однн багатий чоловік холодного зимового дня прийшов до міста. Одягпутий він був тепло, а зверху накинув ще й халат. Вулицею трапився йому бідняк.

— Дай мені свій халат зігрітися,— озвався неборака,— адже Ісус велів віддати й сорочку тому, хто попросить хламиду.

— Хай упаде на мене кара Ісусова,— відповів багатий,— але він оповістив цю заповідь в Єрусалимі, а там тепліше, ніж у нашому місті. Крім того, заповідь писано влітку, а не взимку.

11. Сусідські взаємини

Сидів господар зі своїм гостем на подвір'ї і вечеряв. Раптом через дах перелетів камінь і впав поряд. Господар звелів дружині злізти на дах і подивитися, чи не зайшло сонце. Через півгодини вона повернулася і сказала, що сонце зайшло. Гостя це дуже здивувало, і він запитав:

— Адже ти знаєш, що сонце вже зайшло, то навіщо посилав дружину на дах?

— Слушні твої слова. Я тому послав її на дах, що сусіди хотіли бачити її. Якби я цього не зробив, то вони кидали б нам на голови каміння до самого ранку.

12. Діла божі

Як побачив селянин поле, на якому дощ, вітер і град вибавили посіви, то звів очі до неба і проказав:

— О боже, ти проповідуєш праведність, любов, заклинаєш зло. А подивися, що ти оце накоїв. Твої діла, як і людські, не відповідають словам.

13. Порозумілися

Один молодик часто глузував із бідного Закруна, і той йому сказав:

— Чи не соромно тобі? Я знав твою матір ще до твого народження.

Молодика такі слова розгнівали, і він спитався матері:

— Чи знаєш ти голодранця Закруна?

— Котрого? Ісхакового сина?

— Так. Я бачу, що ти знайома не тільки з Закруном. То, може, пізнаєш Ісхакового онука? — сказав він, маючи на увазі себе.

14. Мудра дружина

Один простакуватий чоловік повернувся додому і побачив, що хтось чужий спить з його дружиною. Отож він і озвався до незнайомця:

— Який же ти осел, коли не знаєш, що моя дружина мудра і вміє відрізнити погане від доброго. Нічого зайвого з тобою вона собі не дозволить.

15. Зміркувала

Чоловік сидів на призьбі, а дружина лізла по драбині. Тоді чоловік і каже:

— Якщо ти лізтимеш вище або сходитимеш униз, то я відчую огиду до тебе4.

Дружина почула такі слова, стрибнула йому на руки і відповіла:

— Я не піднялася вгору і не зійшла вниз, тож твої почуття до мене не охолонуть.

16. Дволикий іудей

Іудей вихрестився, але люди помітили, що він не всією душею відданий Ісусові, і звернулися до нього:

— О дволика людино, чи мало гнівив ти Мойсея, що тепер і нашого Ісуса гнівиш? Краще йди до Магомета, може, його власкавиш перше ніж устигнеш роззлостити.

17. Навіщо родився ослом

Недоумкуватий бив свого осла та й приказував:

— О клята тварино, як ти не хочеш, щоб на тобі їздили, то навіщо родилася ослом!

18. Не знав, кого лаяв

Один хлопчик висунувся з вікна, і по голові йому боляче вдарила градина. Гадаючи, що це хтось навмисне його вдарив, хлопчик зле вилаяв невідомого кривдника. Це почув батько і злякано почав молитися:

— О господи, помилуй мого сина, що сварився на тебе. Він малий і ще не знає тебе і твоїх діянь.

19. Довчився

Один дурний чоловік поклав собі навчитися читати й писати. Найняв він учителя. Минуло кілька років, і він запитав:

— Як треба писати слово "зуза"5: з твердим чи з м'яким "с"?

20. Винахідливий купець

Якось купець серед білого дня запалив у своїй крамничці свічку. Перехожі зацікавилися: нащо це?

— Люди навкруги навіть уночі купують крам, а моєї крамниці не помічають. Отож я і запалив вогник,— відповів купець.

21. Щоб не дізналися міські собаки

Одного чоловіка вкусила собака. Збіглися до нього люди та й кажуть:

— Коли хочеш дізнатися, чи вона не скажена, то поклич додому і дай їй м'яса. Якщо їстиме, то здорова.

Потерпілий відповів:

— Як дізнаються про це міські собаки, то навмисне кусатимуть мене, щоб я годував їх м'ясом задля перевірки.

22. Собаки святого письма не тямлять

Батько напучував сина:

— Як нападуть на тебе собаки, то крикни їм у вічі двадцять разів підряд зі святого письма: "Боже, рятуй мою душу від кинджала та від лютих собак".

Товариш його на це зауважив:

— Ліпше взяти добру ломаку, бо собаки не тямлять святого письма, та й ніколи його не читають.

23. Таки не вір

Скнара-купець придбав кошик посуду і покликав носильника.

— Віднеси цей посуд до мого дому, але замість плати я дам тобі три поради, вони згодяться в твоєму житті.

Носильник пристав на це.

Як пройшли вони третину дороги, купець сказав:

— Ось моя перша порада: коли тобі скажуть, що краще мати голодний шлунок, ніж ситий,— не вір.

Пройшовши другу третину дороги, купець мовив:

— Коли тобі говоритимуть, що ліпше йти пішки, ніж їхати верхи,— не вір.

Носильник проковтнув дві великомудрі поради, але сподівався на третю, яка, можливо, й допоможе йому в житті.

І ось біля самого дому купець знову промовив:

— Коли тобі скажуть, що я міг знайти дешевшого носильника,— не вір.

Тут бідака зрозумів, що його ошукано, і щосили жбурнув кошик на землю, відповівши купцеві:

— Коли тобі скажуть, що тут хоч одна посудина лишилася ціла,— не вір.

24. П'яний не втямить

Якось п'яний побив одного чоловіка. Потерпілого запитали, чому він бодай не вилаяв кривдника. Нещасний відповів:

— Я не хотів витрачати запас своєї лайки, якої п'яний все одно не втямив би.

25. Знайшли злодіїв

Один хлопчик, побачивши своє відбиття у відрі з водою, побіг зляканий до матері і сказав:

— Мамо, ходи швидше сюди, злодій у хаті.

Обоє глянули у відро, і мати зашепотіла синові:

— Там ще один злодій — жінка. Ти залишайся тут і стережи відро, а я побіжу до сусідів за підмогою.

26. Справедлива образа

Простакуватий чоловік звернувся до знайомого, в якого тяжко захворів син:

— Я образився на тебе. Коли помер твій старший син, ти не покликав мене на поминки. Але якщо й цього разу не запросиш, то я навсправжки посварюся з тобою.

27. Котрий із синів помер?

Інший недоумкуватий ішов до свого сусіда на поминки. Знайомий, що зустрівся йому на вулиці, запитав:

— Котрий із синів нещасного помер?

— У нього їх було двоє. Я гадаю, що помер середульший.

28. Цікавість

Один наївний чоловік говорив своєму сусідові:

— Вночі я бачив сон, ніби лікар розмовляв з тобою і поглянув на мене. Скажи, що він про мене говорив?

29. Дякувати богові

У одного дурня вкрали осла. Він склав дяку богові, додавши:

— Добре, що я не сидів тоді саме на ослі.

30. Сідло стомлене

В одного чоловіка попрохали позичити сідло. Він відповів:

— Воно зараз стомлене, бо я допіру з нього зліз. Почекайте, поки відпочине.

31. Так обійдеться дешевше

Коли в однієї жінки почалися пологи, чоловік її звернувся до повитухи:

— Я тебе вщедрю дарунком, якщо добудеш із лона моєї дружини одну дитину, не більше.

32. Бідні ложок не мають

Якось одного чоловіка попросили позичити ложку. Він відповів:

— О, коли б я мав те, що їдять ложкою.

Цим він хотів сказати, що бідні ложок не мають.

33. Погроза вплинула

Господар найняв вродливу служку. Дружина дуже ревнувала чоловіка і наполягала, щоб він її звільнив. Чоловік відповів:

— Якщо ти не вгамуєшся, то ми посваримося, і я не спатиму з тобою цілий рік.

Дружина злякалася і більше не ремствувала.

34. Поважна причина

Один недоумкуватий так молився:

— О господи, пожалій нас усіх. Відпусти гріхи моїй матері, дружині й мені.

Його запитали, чому він не молиться за батька.

— Я був ще малий, коли помер батько, і гріхів його не знаю, — відказав він.

35. Здалеку дивитися можна

Один негарний з лиця чоловік, глянувши на себе в люстро, дуже здивувався.

— Обличчя моє некрасиве, але як глянути здалеку, то нічого, дивитися можна.

36. Не поспішай топитися

Дурному батькові впала в криницю донька. Той побачив та й гукає:

— Почекай, не топися, поки я знайду мотузку і витягну тебе.

37. Хто помер

Один дивак зустрів свого знайомого і запитався:

— Минулої суботи хто помер: ти чи твій брат?

38. Таємна розмова

Багатий, але дурнуватий чоловік довго балакав зі слугами, а потім сказав їм:

— Відійдіть від мене подалі, бо я хочу сам із собою поговорити про одну таємну справу.

39. Хто про що

Християнинові, що їв у піст рибу, а запивав молоком, сказали:

— Їсти ці страви заразом не можна.

— Чому? — запитав він.— Адже риба мертва, а молоко парене.

40. Гріх дружини

Чоловікові набридла дружина, і він наважив покинути її. Дружина заголосила:

— Скільки років живу я з тобою і ніколи нічим не завинила, то через віщо покидаєш мене?

— Якраз у цьому й полягає твій гріх. Багато літ ти була віддана мені, і тепер я втомився від тебе, — пояснив чоловік.

41. В чиїх руках закони

Одна жінка запитувала старшу подругу:

— Чому кожен мужчина може взяти собі дівчину і перебути з нею ніч, тоді як нам того не вільно?

Подруга відповіла:

— Закон і честь у руках чоловіків, тим-то вони й роблять усе, що схочуть.

42. Скромний гість

У скупого господаря вечеряв гість. На одежу йому проллялося трохи юшки. Господар звелів слугам вичистити одежу. Але гість відповів:

— Не завдавайте собі зайвого клопоту. Адже в юшці не було анічогісінько масного.

43. Переконав

Чоловік утішав дружину, коли та тяжко заслабла:

— Якщо бог забере тебе, вдруге я одружуватися не буду.

Нещасна не повірила. Тоді чоловік додав:

— Як я помру, то сам прийду до тебе, і ти пересвідчишся, що правду кажу.

44. Чи свіжа риба

Перехожий запитував рибалок:

— Оце ви ловите рибу, а чи вона свіжа?

45. Зрадів

Один дивак, ото як видужав, надумав поцілувати лікаря в голову.

Лікар був миршавий і змащував голову олією.

— О, тоді я ладен зробити це кілька разів,— сказав дивак.

46. Забув

Дурний казав:

— Мій батько двічі бував у Єрусалимі, там і помер. От тільки не пам'ятаю, чи в першу поїздку, чи в другу.

47. Господар і десятеро ослів

У господаря було десятеро ослів. Якось вирядився він у дорогу, сів на одного, а решта позаду йде.

Трохи проїхавши, він полічив ослів. Вийшло дев'ятеро. Тоді він скочив на землю і знову почав рахувати. Тепер ослів було десятеро.

Господар знову сів верхи і перше, ніж рушити далі, поклав собі ще раз перевірити. Ослів було дев'ятеро. Зліз — знову десятеро. Так воно повторювалося ще кілька разів.

Зрештою господареві це набридло, і він сказав:

— Кожного разу, як я сідаю верхи, гублю одного осла. Злізаю на землю — всі на місці. Мабуть, це витівки нечистого. Краще я піду пішки, а то так і всіх розгублю.

48. Попередження

Стара кульгава баба навідала знайому, що занедужала, і звернулася до неї так:

— Бач, сестро, я постаріла, і мені важко ходити. Скажи своєму чоловікові, що коли ти помреш, то хай не кличе мене на поминки, бо я не здужаю прийти.

49. Молитва простакуватого

Одии простакуватий так молився: — Боже, відпусти мені гріхи, які я вчинив з твого дозволу і без твого дозволу, про які ти знаєш і про які не знаєш.

50. Поквитаємося згодом

Селянин прокинувся вранці й побачив, що поле його вдосталь напоїли дощі.

— Дякую тобі, господи,—сказав він.— А плату за свою роботу запиши на мій рахунок.

51. Молитва для курчат

Господар казав до своїх курчат:

— Моліться богові, щоб хтось у сім'ї моїй захворів і вас для нього зготували. Інакше ви підростете, я вас попродаю і вам повідрізують голови.

52. Впертий горіх

Недоумкуватий дістав горіха і спробував його розтовкти. Горіх випрснув з-під каменя, і недоумкуватий сказав:

— Бач, і горіх не хоче помирати.

53. Вагітна трішечки

Один чоловік сказав своєму сусідові

— Твоя дружина вагітна.

— Так, але трішечки, — відповів той

54. Давня пристрасть

Один плетільник став лікарем. Прислужник його попрохав грошей на кожушок.

Колишній плетільник відповів:

— Грошей я тобі не дам. Але, якщо ти дістанеш ниток, я сам сплету тобі одежину.

В ньому прокинулася давня пристрасть.

55. Розум плетільників

Хтось казав:

— У семи жінок розум одного чоловіка, а в семи плетільників розум однієї жінки.

56. Метикований господар

Один дивакуватий чоловік мав двох собак — чорну і білу. Правитель міста попрохав подарувати йому одну з них. Господар запитав:

— Яку?

— Білу.

— Гаразд, але ж тоді в мене залишиться тільки чорна.

— Ну то чорну.

— Але ж тоді в мене залишиться тільки біла.

57. Розумування скупія

Скнарий купець ніколи не подавав милостині жебракам. Він собі так міркував: "Чого б то їм подавати милостиню, коли їм сам бог нічого не дає".

58. Зміркував

Дурень побачив здоровенного буйвола і сказав:

— Шкода, що він парнокопитний. З нього був би гарний мул.

59. Обурення

Дурень прочув, що є такий народ, де юнаки беруть шлюб із рідними матерями, і озвався:

— О жалюгідні потвори! Я не вчинив би нічого подібного і за сотню срібняків.

60. Багато потроху

Один чоловік заслаб на живіт. Коли його спитали, з чого б це могло бути, він відповів:

— Я багато потроху пив молока, і це мені, певно, пошкодило.

61. Необізнаний

Ніч. У небі сяє місяць. Дивак бурмоче молитву, яку годиться читати тільки на молодика. Йому сказали, що вже чотирнадцять днів минуло, як був молодик. Дивак відповів:

— Я щойно сьогодні прибув до вашого міста, то й не знав цього.

62. Дурнева молитва

Дурень молився так:

— І нащо я народився здоровий? Краще б сотворив мене бог сліпого, кривого чи безрукого. Тоді люди жаліли б мене, а не кепкували з мене, як тепер.

63. Не зрозумів тільки одного

Дивак говорив:

— Я розумію, як робиться вино, як ростуть дерева, як із них посуд майструють, але одне мені невтямки: як у тому посуді роблять такі здорові отвори?

64. Оце порада

Один правитель на свято поспішав до Єрусалима вклонитися святим мощам.

Прудко гнали запінені коні. На одному спочивку зустрів його дивак та й заходився раяти:

— Пощо женеш коней, царю, мучиш себе — не спиш і не їси? Краще пошли гінця в Єрусалим, щоб відклали свято до твого приїзду.

65. Забудькуватий батько

В одного чоловіка запитали:

— Скільки твоїй доньці років?

— Не знаю, — відповів він. — Пам'ятаю тільки, що коли вона народилася, саме зацвітала рута.

66. Скільки коштує бог

Погожого сонячного дня дивак поглянув на небо і сказав:

— Яке воно блакитне, як найдорожча ковдра в шаха. Але ти, боже, тим не переймайся, бо ти все одно коштуєш дорожче.

67. Затявся

Суддю прохали помилувати одну людину. Він відповів:

— Я не випущу його з темниці, поки не прийде сам і не кинеться мені в ноги, щоб вимолити собі прощення.

68. Ото ощадність

В одного скупого чоловіка помер син. Як поклали в труну, батько сказав:

— Поверніть його на правий бік. Тоді їжа в його шлунку не так швидко перетравиться.

69. Дурневе прохання

У дурня пропав сокіл. Тоді він попрохав правителя тримати міську браму зачинену, поки він не впіймає сокола.

70. Про відстань

У когось запитали:

— Яка відстань від Халеба до Дамаска?

Той відповів:

— Дванадцять днів пішки. Шість туди і шість назад.

71. Кому горе, кому радість

В однієї бідної жінки народився син, якого вона назвала Лазарем.

Виплекала вона його, уже й помочі від нього сподівалася, а він раптом захворів та й помер.

Прийшов піп і став читати молитву, в якій говорилося словами святого письма: "Помер Лазар, а я радий".

На це мати покійника гірко зауважила:

— Ще б тобі не радіти. Адже небіжчикова одежа і всі речі стануть твоїми6.

72. Поквитаємося потім

Один поет, сподіваючися на винагороду, прославив у своїх віршах правителя. Правитель уважно вислухав і сказав поетові:

— Зараз я не маю чим тебе нагородити. Але коли ти мене розгнівиш, я подарую тобі вину. І тоді ми будемо квити.

73. Хто ж украв хмару

Дурень мав гроші і надумав сховати їх подалі від лихого ока. Пішов він у безлюдне поле, вибрав за прикмету хмарину і закопав під нею гроші. Минув якийсь час, і він схотів перевірити, чи цілі гроші. Але в полі їх не знайшов.

Та й каже бідолаха:

— Боже, які нечесні люди. Хтось украв мої зузи. Та це ще не диво — вони були в землі. Але хто міг украсти хмару, під якою я їх закопав? Яких треба довгих рук, щоб дотягнутися до неї!

74. Нащо дурень кричав

Дурень біг степом і кричав так, наче його різали. Люди здивувалися, а він пояснив:

— Я хочу дізнатися, як далеко мій голос долягає.

75. Ото лихо

Один собі чоловік подивився на свої руки та й каже:

— Ой, лишенько мені! Хоч тисячу разів їх мий, а вони брудні, доки не вимиєш двічі підряд.

76. Мудрий торг

Дурень з товаришем збудували хату на двох.

По якімсь часі дурень став продавати свою половину.

Люди здивувалися, і він пояснив: — Я хочу продати свою частку, щоб на виручені гроші викупити другу половину. Тоді весь будинок буде мій.

77. Як не так, то інак

Господар купив на базарі м'яса і звелів челядникові віднести його додому та зварити з рисом.

— У нас давно немає дров,— відповів челядник.

— То нехай зварять із гречкою,— звелів господар і пішов далі.

78. Один одного варті

Двоє проходили повз арабську мечеть. Один зауважив:

— Які високі були ті люди, що змогли з останніми цеглинами дотягнутися до самого верху!

— Ти, либонь, дурень,— відповів другий,— коли не знаєш, що таких високих людей не буває. Мечеть будували прямо на землі, лежма, а потім підняли й поставили сторч.

79. Несправедливий суд

Простакуватий почув у церкві попову ка́зань про гріх Адама та Єви і про те, як потім за це розіп'яли Ісуса, улюбленця божого. Простакуватий не змовчав і озвався:

— Це не по правді. Розпинати слід того, хто прогрішив.

Розділ 2. Оповідки про божевільних

80. Якби Ісус був живий

Один божевільний зустрів правителя міста, в якого було величезне черево, і сказав йому:

— Ти схожий на вгодованого кабана. Якби Ісус був живий, я пізнав би закон справедливості. Диявол, що сидить у мені, перейшов би в тебе.

81. Давно знайомий

Один багатій запитав божевільного, чи той його знає.

— Так,— відповів божевільний,— і навіть вашу сестру знаю.

— А хто вона? —запитав багатій здивовано, бо сестри в нього ніколи не було.

Божевільний посміхнувся:

— Її нещодавно зарізали, а м'ясо продали на базарі.

Він натякав на добре вгодовану свиню

82. Бог переплутав

Один чоловік, зайшовши до лікарні і побачивши прив'язаного до ліжка божевільного, став показувати йому язика, гримасувати, витріщати на нього баньки.

А божевільний і мовить:

— Боже, де твоя справедливість? Глянь сюди і скажи: хто з нас насправді божевільний?

83. Найкраще — скромність

Інший, про якого думали, що він рішився глузду, говорив:

— Якщо хочете мати щастя, то кажіть завше: "не знаю", бо коли казатимете: "знаю все", вам доведуть, що насправді ви нічого не знаєте.

84. Не падай

Дорогою один чоловік спіткнувся і впав. На нього накинувся божевільний і почав душити. Прибігли люди, врятували невдаху і потім докоряли божевільному.

Той відповів:

— Якщо цей чоловік не хотів, щоб його задушили, то навіщо падав?

85. Перехитрив

Божевільному дуже захотілося чогось солодкого. Йому пообіцяли солодощів, але з однією умовою: якщо він потім з'їсть трохи гною.

Нещасний погодився. Йому принесли різного печива, халви і, коли він удовольнився, нагадали про гній.

Божевільний відповів:

— Я боюся, що він отруєний. Покуштуйте спершу самі, а якщо вам нічого не станеться, я їстиму його.

86. Не про все домовилися

Божевільний побачив гладеньку колону і сказав:

— Якщо мені дадуть зузу, я злізу на самісінький верх.

Йому дали зузу і стали чекати: як-то він дістанеться на вершину колони.

— Тепер принесіть мені драбину,— попрохав божевільний.

Роззяви запротестували:

— Хіба ми вмовлялися про драбину?

— Ні,— відповів божевільний,— але ж і я вам не обіцяв, що залізу туди без драбини.

87. Поправка до святого письма

Ще один казав своєму вчителеві:

— В євангелії написано: коли тебе переслідують в одному місті — тікай до іншого. Але що робити тим нещасним, яких закайданили і кинули за грати? Треба було богові дописати, щоб нікого не брали в кайдани і не замикали до в'язниці.

88. Що легше з'ясувати

В одного чоловіка запитали:

— Скільки емесців7 рішилися глузду?

Він відповів:

— Це дуже важке запитання. Легше сказати, скільки там лишилося при своєму розумі.

89. Бог знав, що робив

Один божевільний купив хутро, вивернув сподом і так носив.

Люди сміялися з нього, а він казав:

— Якби бог уважав, що хутро слід носити інакше, то він сотворив би вівцю вовною всередину.

90. Знайшов, що відповісти

Один божевільний відзначався бурхливими вибухами шалу. Якось на базар і він побив купця, що чимось йому не догодив.

Купців товариш не стримався і вдарив божевільного ломакою по голові.

Тоді люди заходилися докоряти тому чоловікові:

— Облиш його. Бог відібрав у нього розум, і він сам не знає, що робить.

Божевільний почув це і проказав:

— Справді, лишіть його. Бог відібрав у нього розум, і він сам не знає, що робить.

91. Напівправдивий сон

Один чоловік говорив:

— Мені наснився сон: наполовину правдивий, наполовину — ні.

— Як це? — запитали його.

— Мені снилося, що я сплю з надзвичайно вродливою жінкою. Вона обіймає мене, цілує. Коли я прокинувся, то збагнув, що таки сплю, але зі своєю дружиною.

92. Не такий-то бог і мудрий

Зголоднілий божевільний так звертався до бога:

— Тебе вславляють за силу і мудрість. Таж чи такий ти мудрий, коли половину людей, яких сотворив сам, мориш голодом? Коли тобі несила їх нагодувати, то навіщо сотворяв?

93. Розтлумачив

Інший оголосив себе великим тлумачем снів.

Якийсь багатій покликав його до себе і звелів пояснити сон.

— Снилося мені,— розповів він,— що я маю багато пташок і одну по одній випускаю їх на волю. Коли вилетіла остання, я раптом її впіймав. Як, по-твоєму, що б це могло означати?

Божевільний відповів:

— Перед сном ти обжерся сочевиці і тебе всю ніч мучив живіт. Уранці ти хотів вийти до вітру, та коли прокинувся, було вже пізно.

Багатій розсміявся і винагородив тлумача за те, що відгадав його сон.

94. Підвів... боі

Якось люди побачили божевільного, що гірко плакав.

— Яке горе тобі сталося? — запитали вони.

— Наближається зима, а в мене немає навіть халата.

— Не бідкайся,— говорили йому,— бог тебе не залишить напризволяще.

— Та де, — відповів божевільний, — минулого року я сподівався на бога, але він попустив мене стрічати зиму не лише без халата, але й без туніки.

95. Треба слухатися

Один божевільний смакував шашликами. До нього підійшов знайомий і сказав:

— За законом гостинності ти повинен запросити мене й почастувати.

Той відповів:

— Я зробив би це залюбки, але м'ясо, яке я їм, належить одній багатій особі. Вона веліла мені з'їсти все самому. Тепер зміркуй, чи можу я її не послухатися, коли вина була до мене така добра!

96. Розумний висновок

Божевільного обступили роззяви і стали з нього кепкувати. Тоді хтось порадив йому піти звідти і тим позбутися настирливих і лихих жартунів.

Але він відказав:

— Навіщо мені йти? Вони скоро зголодніють і самі підуть звідси.

97. За дешевшу платню

Один несторіанець8 зустрів юродивого яковита і сказав йому:

— Я тобі дам зузу, якщо ти будеш лаяти свого Якова.

Юродивий відповів:

— Краще дай мені півзузи, і я лаятиму твого Нестора.

98. Хто божевільний?

Про одного чоловіка подумали, що він збожеволів, і запроторили його до лікарні.

Лікар заходить до нього і каже:

— Ось тобі ліки. Мусиш пити, інакше я тобі всю спину вибатожу.

— Воно й не хочеться мені їх пити, але я вип'ю. Та зміркуй по правді: кому б слід їх пити — тобі за такі оце діяння, чи мені, що вживає ці ліки, боячись твого канчука, — відповів нещасний.

99. З'ясував

Крамничку купця, який торгував шовком, уночі пограбували. Навколо зібралися люди. Божевільний проходив мимо і, завваживши натовп, підійшов до нього.

Довідався, в чому справа, і промовив до людей:

— Я знаю, хто це зробив, але не скажу, поки мене не нагодуєте.

Люди порадилися між собою і дійшли думки, що він і справді може знати, бо блукає ночами скрізь, і злодії від нього не криються,— адже він несповна розуму.

Зміркувавши так, принесли йому хліба, м'яса, халви.

Коли божевільний наївся, його запитали про крадіжку.

— Хіба вам невтямки, хто це зробив? Чи ви малі діти — отак безпорадно розводите руками? Це ж, безперечно, справа рук злодіїв і тільки їх,— відповів він і пішов собі далі.

100. Кара наперед

Діти закидали божевільного камінням. Тікаючи від них, він зненацька наскочив на жінку з немовлям. Божевільний спинився, вихопив немовля з материних рук і сильно побив.

— Що зробило тобі це невинне дитя, за що ти його побив? — запитала жінка.

— Поки що нічого. Але воно підросте і жбурлятиме в мене каміння, як і ті,— відповів божевільний.

101. За що платив, те і їм

Юродивий ковтав сливи разом з кісточками. Коли з нього почали сміятися, він сказав:

— Як сливи важили, то я мусив платити й за кісточки, навіщо ж тепер їх викидати.

102. Гроші наперед

Коли в місті хтось помирав, юродивому завжди давали одну зузу.

Якось помер багатий господар, і йому дали дві зузи. Юродивий і каже офіровникові:

— За другим разом, як вам хтось помре, я не прийду, бо одну зузу я одержав наперед.

103. Хитрий божевільний

Божевільний прийшов до повелителя і попрохав якого-небудь взуття.

Повелитель дав, але той сказав:

— Я не маю чалми. Добре було б, якби й голова моя молилася за тебе, як і ноги. Адже їхня молитва не більше важить, ніж прокляття моєї голови.

Повелитель розсміявся і дав йому чалму.

104. Чому вірити — очам чи носу?

Якось, коли в судді був блазень, до нього завітала незнайома жінка; обличчя її було запнуте чадрою, видно було тільки дуже гарні очі. Жінка заплакала й почала скаржитися на свого кривдника.

Блазень почав просити суддю:

— Повірте їй! Одразу ж бо видно, що вона нещасна. Її очі красномовно свідчать про те, що її скривдили.

Своєю розмовою блазень прихилив до себе жінку, і вона відкрила все обличчя. І тоді виявилося, що в неї гидкий, плаский, мов зуза, ніс.

Придивившися до неї, блазень мовив до судді:

— О ні, добродію, не вірте їй! Хоча оці очі й свідчать про те, що її скривдили, та ніс доводить, що вона брехуха й у всьому сама винна. Не варта вона того, щоб її жаліли.

105. Впіймав облизня

Якийсь чоловік захотів поглузувати з божевільного і сказав йому:

— Слухай, у тому кінці міста дають по дві зузи божевільним. Піди й візьми свої.

Але божевільний відповів:

— Якщо ти правду кажеш, то покажи свої дві зузи.

106. Що кому залишається

Одного божевільного запитали:

— Коли помирає господар, що залишається його дружині, синові, доньці?

— Дружині—вдовування, синові—сирітство, доньці — блуд, — відповів він.

Розділ 3. Оповідки про злодіїв та розбійників

107. Втішили

В одного подорожанина вкрали гроші. Люди його втішали:

— Не журися. На тому світі в судний день ти знайдеш кривдника й забереш гроші.

108. Про божі заповіді

В одного господаря вкрали осла. Люди радили йому не журитися, а ліпше молитися богові — він допоможе зловити злодія.

Окрадений відповів:

— Чи можу я надіятися на бога, коли сам він говорив у євангелії, що злодій приходить не тільки обікрасти, але й убити9. Хіба може викрити розбійника той, хто дає такі заповіді?

109. Нс той фах

Розбійники роздягали на дорозі чоловіка. Той попросив їх:

— Залиште на мені одежу і відпустіть. Я вишлю вам з дому грошей, яких вистачить на два таких вбрання.

Розбійники розсміялися і відповіли:

— Мабуть, тобі бог розуму не дав, коли не знаєш, що люди нашого фаху не лихварюють.

110. Міркування злодія

Один злодій говорив так:

— Я викрадаю тільки дітей і продаю їх у рабство. Грошей та всяких коштовностей не беру. Як настане судний день, скривджені вимагатимуть повернути крадене. Тоді я скажу: "Онде ваші діти, беріть їх". А якби я крав гроші, то не зміг би їх віддати, бо до того часу витратив би їх.

111. Даремно прийшли

Вночі до хати якогось бідняка залізли злодії. Довго вони шукали бодай абищиці, обнишпорили всі закутки, але так нічого й не знайшли.

Випадком збудили господаря. Той розплющив очі, помітив злодіїв і сказав:

— Того, що ви оце шукаєте, я глядів цілий день, і дарма. Де вже вам поночі знайти.

112. Хто ж украв євангеліе?

В одного попа вкрали євангеліє з обкладеною золотом палітуркою.

Піп надзвичайно розхвилювався, скликав до церкви все село і заходився говорити ка́зань, у якій суворо картав злодія, клявся, що його чекає геєна вогненна.

Він так виразно змалював майбутні муки злодія, що всі в церкві заголосили.

Піп подивився на тлум і мовив:

— Прихожани мої, ви всі зараз плачете, але хто ж усе-таки вкрав євангеліє?

113. Як кому...

В одного чоловіка вкрали гроші. Він сказав до знайомого:

— Який сьогодні поганий день.

Знайомий відповів:

— Не для всіх.

114. Поетова хата

Один злодій заліз до чужої хати. Довго він шастав по ній, але нічого не знайшов, окрім чорнила та клаптя паперу. І залишив напис: "Мені дуже шкода, що ви такі бідні".

У тій хаті жив поет.

115. Не те що бога...

В одного господаря вкрали гроші. Він знав, що зробила це його дружина. Сусіди втішали його:

— Не хвилюйся, бог тобі поверне гроші.

Нещасний відповів:

— Моя дружина не боїться й моїх погроз, а не те що бога.

116. За що купив, за те й продав

Злодій украв віслюка і повів його на базар продавати. Коли він десь загавився, в нього вкрали того віслюка.

Сусіди, що нічого не знали, поцікавилися, за скільки він його продав.

Злодій відповів:

— За ту ж ціну, що й придбав.

117. Подався в науку

До одного господаря втеребилися злодії. Коли вони, обікравши його, пішли геть, господар вибіг із хати і став наздоганяти їх.

— Чого тобі треба? — здивувалися ті.

— Хочу бачити, як з божою поміччю можна задурно придбати речі,— відповів він.

118. Злодій та господар

Злодій вліз до хати одного бідака, але нічого там не знайшов, окрім вина. Покуштував, вино йому посмакувало, і він випив ще і ще, та стільки, що відразу й заснув.

Вранці прокинувся господар, побачив злодія, зняв з нього халат, пішов на базар, продав, а за ті гроші купив їства.

Злодій прокинувся, та був уже день, і він побоявся виходити з хати, вирішив дочекатися ночі.

Господар приніс додому їжу, заспокоїв свій голод і трохи залишив злодієві.

Той уночі прокинувся, знову випив вина і знову заснув.

Вранці господар устав, побачив злодія, зняв із нього туніку і теж продав. Наївшися, він приніс харчу і йому.

А злодій боявся вийти вдень із хати і вирішив дочекатися ночі. Вночі він знову напився вина і знову заснув. Уранці господар зняв з нього останню сорочку.

Злодієві вже нікуди було дітися, і він озвався до господаря:

— Зваж сам: хто з нас насправді злодій? Ти забрав у мене халат, туніку та сорочку. Тепер дай мені щось хоч тіло прикрити.

Розділ 4. Оповідки про акторів та блазнів

119. Натяк на бездарність

Один блазень говорив придворним музикантам:

— Якщо вірити євангелію, буцім до раю потрапляють лише святі мученики, то ніхто там не опиниться, окрім кіфари10.

120. Опанував науку

Інший блазень розповідав:

— Коли я тільки починав опановувати своє мистецтво, учитель мене напоумлював: "Якщо хочеш смішити людей, то

роби все навпаки. Тобі скажуть вийти, а ти заходь, винести — а ти занось".

Якось мій наставник добре насмішив свого правителя, і той подарував йому грамоту на тисячу туманів. Учитель подав її мені і сказав: "Віднеси й поклади в моїй кімнаті". Натомість я взяв грамоту, виправ у воді і викинув. Учитель дуже розгнівався і сказав: "Іди геть! Ти добре засвоїв мою науку і більше допомоги не потребуєш".

121. Незаперечний доказ

Актор говорив:

— Я легко спростовую докази тих, хто каже, що все добре й погане від бога, а від людської волі нічого не залежить.

Його запитали, як це він робить. Актор відповів:

— Дуже просто. Я запитую суперечника, чи згоден він, щоб я його хряснув по потилиці? Коли він каже "так", то цим доводить, що він сам, а не бог керує його вчинками, а коли "ні", то я б'ю його по шиї і тим знов-таки доводжу свою правоту.

122. Передбачення

Якось блазень став шкутильгати. Його запитали, що з ним сталося.

Він відповів:

— Завтра я вирушаю в далеку дорогу і там тріскою наколю собі ногу.

123. Не вір астрологам

Блазень говорив:

— Я і мій брат — близнюки, але він став багатим, а я бідним. Чи ж можна після цього вірити астрологам, адже ми народилися під однією зіркою?!

124. На кого схожий актор

В одного чоловіка запитали:

— На кого схожий актор?

Він відповів:

— На жебрака, що в одній руці тримає грязюку, а другою тягнеться по милостиню. І якщо ти йому не скажеш: "візьми", то він тебе закаляє.

125. Хто присягнеться

Блазень позичив у знайомого грошей, а коли настав час віддавати, почав відмагатися: мовляв, він нічого не брав, і дарма до нього чіпляються.

Тоді обурений знайомий запізвав його до суду.

Суддя покликав блазня і зажадав від нього присяги в тому, що не позичав грошей.

Блазень відповів:

— Нехай краще присягнеться мій брат, бо мені достеменно відомо, що ніяких грошей він не брав.

126. Задурно нічого не дають

В одного актора запитали:

— Хотів би ти одержати зузу?

— Так,— відповів той,— але без нагаїв.

— А до чого тут нагаї? — запитали його.

— Я знаю, що в наш час нічого задурно не дають,— відповів актор.

127. Кому не слід пити вина

Один блазень сказав:

— Є шість категорій людей, яким не слід пити вина: тим, хто має дурний вигляд, коли п'є; тим, хто надто хапкий до бійки; тим, хто закушує самими овочами і через те швидко п'яніє; тим, хто голодний; тим, хто хмеліє з першого ж келиха; тим, хто бруднить свій одяг.

128. Взаємні надії

Коли актор напився п'яний, дружина йому сказала:

— Марні мої надії на те, що ти врешті порозумнішаєш і не будеш пити.

Актор відповів:

— Я теж сподівався, що ти перестанеш купувати ласощі. Твоє масло, мука і цукор, з якого ти готуєш мартоху11, доведуть мене до убозтва.

129. Не той доказ

Якось актор посварився з дружиною і зажадав розлучення. Дружина плачучи говорила до нього:

— Як ти можеш так робити, згадай, скільки років ми прожили разом.

Актор відповів:

— Це найгірший для тебе доказ, саме за ці довгі роки ти мені і набридла.

130. Пильна потреба

Актор звернувся до дружини:

— Зроби мені ключ. Я хочу його мати.

— А хіба в тебе є речі, які треба зачиняти? — здивувалася вона.

— Поки що ні,— відповів актор,— та зараз ми зачинемо холодне повітря, а коли розбагатіємо, то будемо там зберігати м'ясо, овочі, масло.

131. Де кому бути

Блазень прийшов додому і побачив у своїй постелі решето. Тоді він підійшов до стіни, де був забитий цвях, і повиснув на ньому, зачепившися одежею.

Дружина вельми здивувалася, а блазень відповів:

— Якщо вже я знайшов у своїй постелі решето, то гадав, що повинен зайняти його місце.

132. Запевнив

Блазень залишився без грошей, і дружина звеліла йому позичити їх у торгівця.

Але той вимагав щось у заставу.

Блазень не мав чого дати і сказав:

— Ти дай мені грошей без застави, а я обіцяю тобі, що як завчасу не віддам, то не зрікатимуся боргу.

133. Ні те ні се

Один актор говорив слузі:

— Коли я посилаю тебе з дорученням і ти повертаєшся, спевнивши його, то кажи: "пшениця", а як ні — "ячмінь".

Якось слуга повернувся додому, а господар питає:

— Пшениця чи ячмінь?

— Ні те ні се,— відповів слуга.

— Як це? — здивувався актор.

— Я не тільки не спевнив вашого доручення, але мене ще й побили.

134. Що звелів суддя

Суддя звелів за якусь провину поголити блазневі бороду.

Цирульник, що мав це зробити, попрохав блазня надути щоки, але той відповів:

— Ти справжнісінький осел. Що тобі звелів суддя: голити мені бороду чи вчити надувати шоки?

135. Невідповідність

Блазня, який мав багато дітей, запитали:

— Скільки їх у тебе?

— Клянусь аллахом, що не відаю. Але достеменно знаю, що більше, ніж ночей, які я провів за все життя зі своєю дружиною.

136. В майбутньому зарахується

Одного блазня обмовили, і суддя звелів дати йому п'ятдесят нагаїв.

Минув час, і виявилося, що блазня покарали нізащо.

Суддя попрохав пробачення, але нещасний відповів:

— Дарма, я звик до такої кривди. Та вже коли я насправді завиню, то ти зарахуй мені цих п'ятдесят нагаїв.

137. Якби в Мойсея був мед

Дружина приготувала акторові печива з медом і поцікавилася, чи йому посмакувало.

— Авжеж, — відповів актор. — Якби Мойсей прийшов до фараона з медом, а не з самим посохом, той би його не покарав.

Цим він хотів сказати, що коли дружина й надалі частуватиме його печивом із медом, то він не сваритиметься з нею і не битиме її.

138. Хоч води без баклажанів

Якось одного блазня запросили на багатий обід.

В тому домі все готувалося з баклажанами. А блазень якраз страшенно не любив баклажанів.

Коли він помітив, що йому нічого їсти, бо жодної страви без баклажанів не було, він сказав:

— Подайте мені води, але якщо в неї немає баклажанів.

139. Натяк

Один великий багач тяжко захворів. До нього прислали блазня, щоб той розважав його.

Блазень зайшов до недужого і поцікавився, що йому скоїлося.

Багач відповів:

— Мені вискочив чиряк на дуже негарному місці.

Тоді блазень і каже:

— Я не бачу на твоєму обличчі жодного чиряка.

Він натякав, що в багача найнекрасивіше — обличчя.

140. Єдине бажання

Актор довго не міг одружитися і нарешті взяв дуже негарну дівчину.

Минали роки їхнього спільного життя.

Якось актор сидів біля вікна і дивився на краплини дощу, які спадали з дерев після сильної зливи.

Дружина його запитала:

— Про що ти задумався? Може, ти маєш якісь бажання?

— Так,— відповів актор,— єдине: розлучитися з тобою. Іншого бажання я не маю.

141. Що кого обходить

Блазневі сказали:

— Чи відомо тобі, що борошно подорожчає?

Блазень відповів:

— Хай це турбує вас. Я не пекар і купувати його не збираюся, тим більше, що купую і їм лише печений хліб.

142. Молитва не зарадить

Актор зустрів знайомого, який слабував на очі.

— А чим ти їх лікуєш? — запитав він.

— Читанням псалмів та молитвами своєї матері, бо вона дуже благочестива жінка.

— Краще б ти їх лікував сурмою, бо молитви не завжди допомагають. Бог так високо, що поки вони до нього дійдуть, можна осліпнути,— відповів актор.

143. Останнє бажання

Актор тяжко занедужав. Його відвідав багатий сусіда і запитав про останнє бажання.

Актор відповів:

— Я буду тобі дуже вдячний, якщо ти більше не приходитимеш до мене.

Розділ 5. Оповідки про тварин і звірів

144. Зате лев

Лисиця хвалилася перед левицею, мовляв, вона он скільки лисинят виводить, а левиця лише одне дитинча.

На те цариця звірів відповіла:

— Так, але ж то лев.

145. Наука від вовка

Лев, вовк і лисиця надумали полювати разом. Спіймали вони козу, і лев звелів вовкові ділити здобич.

Вовк роздер козу, тулуб віддав левові, голову взяв собі, а ноги лишив лисиці.

Левові не сподобався такий поділ, він накинувся на вовка і роздер його.

Потім звелів ділити лисиці.

Вона взяла козу і сказала:

— Тулуб хай буде тобі на обід, голова на вечерю, а ноги на сніданок.

Лев дуже здивувався її мудрості і запитав:

— Хто тебе так навчив ділити?

— Вовк, — сказала лисиця і показала на шматовиння.

146. Вагомий доказ

Вовк, лисиця і заєць спіймали ягня. На всіх було мало, отож поклали, що їстиме той, хто доведе, що він найстарший за віком.

Заєць сказав, що народився ще до того, як стало світити сонце.

Лисиця швидко промовила:

— Це правда, я сама була при твоєму народженні.

Вовк показав свої пазури та ікла і сказав:

— Хіба це не засвідчує, що я найстарший?

— Згода, згода,— в один голос відповіли лисиця і заєць.

147. Хитра лисиця

Лисиці сказали:

— Візьми сто туманів і віднеси собаці.

Лисиця відповіла:

— Перше я зроблю залюбки, а друге доручіть комусь іншому.

148. Собака і мавпа

Якийсь собака вліз до мечеті і опоганив її.

Мавпа саме також була там і сказала собаці:

— Аллах тебе не помилує за те, що ти насміявся з його святого місця.

Собака відповів:

— Чого це ти так ним клопочешся? Може, ти вдячна йому за те, що він створив тебе такою "вродливою"?

149. Коза і вовк

Коза стояла на високій горі і звідти лаяла вовка.

Він довго слухав її і нарешті відповів:

— То не ти мене лаєш, а місце, на якому стоїш.

150. Не чіпляйся

Лисиця хотіла перелізти через тин і вхопилася за колючий будяк, та подряпалася і стала лаяти його.

Будяк відповів:

— Не чіпляйся за того, хто сам звик усе чіпляти,

151. Сови навчили

Якось один правитель їхав лісом і помітив двох сов, що розмовляли поміж собою.

— Про що вони говорять? — запитав він візиря, який знав пташиних мов.

Візир зніяковів і не схотів відповідати. Правитель став ще настирливіше вимагати відповіді.

Тоді візир сказав:

— Присягнися, що, коли я тобі розповім правду, ти мене не стратиш.

Правитель пообіцяв.

— Одна з них має сина, а друга — доньку. От вони й домовляються про їхні заручини. Та, в якої донька, просить за неї сто вимерлих сіл, а та, в якої син, ще стільки їх не має, але запевняє, що як ти правитимеш іще рік, то вже матиме й стільки.

Цар зрозумів натяк і вже правив так, щоб народ його більше не мер з голоду.

152. Чому коза прудкіша

Собака наздоганяв дику козу. Та обернулася і крикнула собаці:

— Ти ніколи мене не доженеш.

— Чому? — запитав гончак.

— Бо я тікаю від смерті, а ти біжиш, аби догодити мисливцям.

153. Собака і лисиця

Собака наздогнав лисицю і хотів її роздерти, але та промовила:

— Ти мене наздогнав не тому, що сильний, а тому, що я заслаба. Спробуй позмагатися з вовком.

154. Радіти дарма

Один чоловік спіймав чижа і хотів його зарізати. Але чиж став проситися:

— Я малий, і поживи тобі з мене не буде. Краще відпусти мене, а я тобі дам три поради.

Чоловік подумав і вирішив відпустити чижа, бо ж при його бідності поради могли б пригодитися.

— Ось моя перша порада,— сказав чиж,— ніколи не шкодуй про втрачене.

Чоловікові сподобалася перша порада, і він став чекати на другу.

— Ніколи не вір у те, чого не може бути насправді,— знову сказав чиж.

Потім відлетів далі і озвався до чоловіка:

— Ну який же ти дурень: якби ти мене був зарізав, то в череві знайшов би діамант.

Чоловік страшенно розхвилювався і, заломивши руки, став лаяти себе за нерозважність. Та чиж додав.

— Хіба можу я давати тобі третю пораду, коли ти вже забув першу? Звідки ж у мене міг би взятися діамант?

155. Сокіл і півень

Сокіл зустрів півня і почув, як той лає людей.

— Який ти невдячний, — сказав він обурено півневі,— люди тобі дають житло, годують, доглядають, а ти лаєш їх. Побув би ти на моєму місці, спробував би сам знайти їжу, збудувати житло.

Півень відповів:

— Якби ти побачив хоч одного сокола у бульйоні, то заговорив би інакше.

156. Час обідати

Лисиця навчала дітей:

— Коли ви побачите курник, а вгорі світитиме місяць, і господар саме спатиме, знайте: настав час обідати.

157. Виноград без сторожі

Лисиця покуштувала дикий виноград і сказала:

— Тим-то його люди й не стережуть, що він такий кислий.

Розділ 6. Оповідки про тлумачів снів і провидців

158. Правителів сон

Одному правителю наснився сон, ніби ворог підняв його і кинув на землю.

Скликав він наймудріших провидців і звелів відгадати сон. Один, найстаріший із них, сказав:

— Мій повелителю, це чудовий сон. Те, що твій ворог кинув тебе на землю, означає, що ти його переможеш, бо сама земля підтримує тебе.

Через якийсь час правитель розпочав війну і справді переміг.

159. Фатальні прикмети

Якось цар послав свого посла до іншого правителя. Коли посол повернувся, то цар запитав:

— В якій позі ти застав його?

Посол відповів:

— Він сидів на сходах, а ноги опустив у воду.

Цар дуже засумував, бо знав, що сходи — символ влади, а ноги, опущені в воду, означають, що їхній господар житиме з чужими жінками.

Цар так засумував, що вже не міг доконувати державні справи. І той сусідній правитель невдовзі його звоював.

160. Барани-провісники

Один цар ішов на іншого війною. Дорогою він побачив, як двоє баранів билися між собою.

Бійка була дуже цікава, і він спинився, та скоро прибігли господарі й розняли баранів.

Провидець, що супроводив царя, сказав:

— Це означає, що ти не переможеш, але й переможений не будеш.

За кілька днів військо наздогнав посланець і повідав цареві щось настільки важливе, що той змушений був повернути додому.

161. Перевершили вчителя

До провидця звернувся один чоловік:

— Вже майже рік, як пішов мій брат з дому. Чи не можеш ти сказати, що з ним сталося?

В цей час поблизу проходила поховальна процесія, і провидець, глянувши на покійника, сказав:

— Той, кого ти шукаєш, помер.

Учні, що були поруч нього, заперечили:

— Адже в покійника руки складені на грудях, і той, про кого питають, повинен бути живий.

Через якийсь час брат справді повернувся додому.

162. Розвіяв сумніви

Правитель не дуже довіряв своєму провидцеві. Йому хотілося хоч би раз спіймати його на брехні, але нічого не виходило.

Сталося так, що отара цього правителя не повернулася додому. Тоді він звелів провидцеві передбачити її долю, а перед тим послав слугу на дах, щоб той, коли почне говорити провидець, закрякав би по-воронячому.

Провидець почув вороняче крякання і сказав:

— Твоя отара більше тобі не належить. Злодії вивели її в свої поля.

Цар розсміявся і сказав, що він помиляється, бо то не ворон крякав, а слуга, з яким він заздалегідь домовився.

Тоді провидець відповів цареві:

— Якщо то був слуга, це значить, що твоє стадо розбіглося степом, а чабанів повбивали розбійники.

Коли цар поїхав туди, то побачив, що саме так і сталося.

163. Про що свідчить потиск руки

Суботнього дня правитель запитав провидця, стиснувши його руку своєю:

— Чи довго правитиме мій син після мене?

Провидець відповів:

— Ти сильно стиснув мені руку. Це свідчить, що твій син буде жорстокий цар. А запитуєш ти в суботу, коли за старим завітом заборонено всяку працю. Це свідчить, що твій син рано загине.

Так і сталося.

164. Ворона вщасливила

Якось ворона врятувала одному перехожому життя, а потім ще й зробила його багатим.

Ішов цей чоловік гарячого літнього дня. Захотілося йому води. Він вийняв із шкіряного міхура чопка і хотів напитися, як раптом прямо перед обличчям йому закрякала ворона. Міхур упав зляканому чоловікові з рук, а звідти виповзла гадюка.

Коли той чоловік пішов далі, то знову побачив ворону. Коли ж наблизився до неї, вона злетіла, а на тому місці лежав гаманець із золотими монетами.

165. Передбачений сон

Одного ранку тлумач снів з'явився до правителя і мовив:

— Мені наснилася людина, яка сказала: "Іди і повідай своєму правителеві, що він житиме ще вісімдесят років. Доказом буде те, що йому цієї ночі присниться дванадцять золотих перснів".

Цар був дуже здивований, бо йому справді привиділося дванадцять золотих перснів.

За добру звістку він щедро винагородив тлумача снів.

166. Зради не приховати

Один купець вирушив у далеку дорогу. Дома в нього залишилася молода вродлива дружина. Довго думав він про те, чи зраджує вона його, чи ні. І ось, коли ця думка надто настирливо гризла його, йому почулося, що якийсь невідомий голос пророк: "Так, із нею кохається Натре".

Минув час, купець розпродав свої товари і повернувся додому. Зібралися гості, щоб привітати його із щасливим поверненням. А як стали розходитися, довше за інших засидівся один молодик.

Коли нарешті і він пішов, купець запитався у дружини, як його звати. Та сказала, що це Натре, який часто заходив до неї і допомагав у господарстві.

Так вона сама потвердила підозру свого чоловіка і тим викрила себе.

167. Якби мав зузу...

Бідному чоловікові приснилося, що він смажить кінський гній. Вранці він пішов до тлумача снів і попрохав відгадати дивне видіння.

Той йому сказав:

— Дай мені зузу, і я відгадаю твій сон.

Бідняк відповів:

— Якби в мене була зуза, я їв би лаваш, а не смажив гній.

168. На краще місце

Якось тлумач снів вирішив покинути Тагріт12 і переїхати до Вавілона. Люди його відраджували:

— Там і своїх тлумачів багато, навіщо й тобі туди їхати.

Тлумач відповів:

— Річ у тім, що в Тагріті багато комарів, які заважають спати тагрітцям, і сни їм ніколи не сняться.

169. А що ж бог зробить?

Один чоловік побачив у сні свого покійного сусіду і запитав його:

— Що зробив з тобою бог?

Той відповів:

— Що він міг зі мною зробити? Не видасть же він за мене свою доньку!

170. Передбачила власну долю

В одному місті жила з батьками донька-одиначка, що могла передбачати майбуття.

Слава про неї розійшлася далеко поза рідне місто.

Якось сюди прибув багатий молодик і захотів дізнатися, що жде його в житті надалі.

Дівчина подивилася йому на руку, засоромилася і, нічого не сказавши, вийшла геть.

Молодик не зрозумів її і зажадав пояснення у батька. Батько сказав:

— Бачте, вона зрозуміла, що ви станете їй за чоловіка, тим-то й застидалася.

Минуло трохи часу, молодикові сподобалася дівчина, і він справді послав до неї сватів.

171. Не поспішай сміятися

Двоє купців прибули до міста і стали роздивлятися базар, де мали торгувати.

Аж ось побачили нещасну жінку, що сиділа на базарі і рвала на собі волосся, а потім щось дико гукала.

Один із них посміявся з неї, але вона

— Дарма хизуєшся собою, біда твоя не за горами. Ти не вийдеш уже за брами цього міста, а твій друг забере твою дружину собі.

І справді через кілька днів купець занедужав і помер, а друг залишився з його дружиною.

172. Запитав на лихо

Один чоловік із мішком за плечима підійшов до тлумача снів і сказав:

— Мені наснилося, ніби я беру глечики і мотузками затягую зашморг на їхніх шийках. Що б це могло означати?

Тлумач відповів:

— Те, що ти крадеш дітей, вбиваєш їх, а одежу продаєш.

Люди, що чули цю розмову, перевірили його мішок і таки знайшли там мотузки і дитячу одежу.

173. Не займайся музикою

Іншим разом до тлумача снів підійшов чоловік і розповів, що йому наснилася дитина, яка плакала.

Тлумач пояснив:

— Ти музи́ка, а сон означає, що му́зикою тобі займатися більше не варто.

174. Перелюбник

Молодик розповідав тлумачеві снів, що йому снилося, ніби він їв відразу два солодкі коржі.

— Це означає, що ти живеш одразу з двома чужими жінками,— відповів тлумач.

175. Удвох з однієї тарілки

Якийсь чоловік розповідав, що йому наснилося, ніби з однієї тарілки з ним їсть рудий пес.

Йому відповіли:

— Це означає, що з твоєю дружиною живе раб.

Господар почав пильнувати і невдовзі пересвідчився, що сон відгадано правдиво.

/76. Мудре тлумачення

Одна жінка запитала відгадника снів:

— Мені привиділася чорна кішка, яка нібито залізла в живіт моєму чоловікові. Що б це могло означати?

Той відповів:

— Це означає, що в крамницю твого чоловіка залізе злодій-ефіоп і викраде сто п'ятнадцять зуз.

Отож уночі господар пильнував лавки і справді спіймав ефіопа, що вкрав якраз сто п'ятнадцять зуз.

Господар надзвичайно здивувався і запитав тлумача, як той міг відгадати сон.

Тлумач пояснив:

— Кішка означає злодія, а її колір вказує на колір його шкіри; коли ж ви складете літери слова "кішка", то вийде число 11513.

177. Будь щедра

Інша жінка побачила уві сні свого матір і запитала її:

— Ти давно на небі і, певно, знаєш, що треба для того, щоб потрапити до раю?

— Ділити між жебраками горіхи,— відповіла небіжчиця.

Наступного ранку жінка прийшла до тлумача снів і попрохала його пояснити нічне видиво.

Той сказав:

— Ти закопала скарби, тож відкопай і роздай їх жебракам. Слово "горіх" вказує саме на гроші14, що їх, як горіхи, неможливо приховати від людей.

Розділ 7. Оповідки про щедрих людей

178. Справедливий вчинок

Один поет у товаристві друзів лаяв свого правителя і казав:

— Даремно я вихваляв його в своїх віршах. Тоді я сп'янів від його вина, в якому криється багато зла.

Ці слова дійшли до правителя, але він не розгнівався на поета, а вислав йому тисячу динарів і написав:

— Тепер ти маєш гроші і можеш сам купувати вино, а не пити з моїх припасів. Тим більше, що в моєму вині багато зла, яке примушувало тебе вихваляти в своїх поезіях його власника.

179. Ввічливі брати

Дружина казала своєму чоловікові:

— Я страшенно не люблю твоїх братів. Як заведуться в тебе гроші, вони вже й тут усі і користають з твоїх щедрот. А як у тебе нічого немає і ти сам бідуєш, жоден із них і на очі не покажеться.

Чоловік відповів:

— Вони дуже ввічливі і не хочуть завдавати клопоту, коли нам нічим з ними поділитися.

180. Надзвичайна чуйність

Старець підійшов до щедрого чоловіка і попрохав у нього монету. Випадково він гострим кінцем своєї палиці сперся йому на ногу.

Щедрий чоловік нічого не сказав, а лише вийняв монету і подав. Люди здивувалися з його витримки, а він пояснив:

— Я боявся, що коли скажу йому про це, то він не візьме монети.

181. Щедрий цар

У свято цар виїхав на вулиці своєї столиці і почув, як одна жінка кликала хлопчика, що звався так само, як і він. Цареві це сподобалось, і він звелів видати тій жінці сто туманів.

Після того всі жінки столиці давали своїм хлопчикам цареве ім'я і одержували по сто туманів.

182. Вчасний дарунок

Один дуже багатий чоловік тяжко захворів.

Минали дні, а до нього ніхто не приходив. Багач засмутився з того і запитав слугу, чому це так.

Слуга відповів:

— Багато людей заборгували вам гроші і бояться нагадувати про себе.

Тоді багач звелів оголосити по місту, що дарує всім своїм землякам борги і ніхто йому більше нічого не винен.

І люди знову стали приходити до нього, радити, як швидше вилікуватися.

183. Щедрість у борг

У щедрого чоловіка бідак попрохав монету, але в того саме не було її, і він написав бідному розписку, що винен йому дві монети.

За кілька днів щедрий віддав їх бідакові.

184. Змагання в шляхетності

На базарі одного великого міста купець надибав вродливу рабиню і заплатив за неї шістдесят тисяч зуз.

Потім став шукати віслюка, на якому зміг би відвезти її додому, та ніде не знайшов. Воїн, що стояв поруч, запропонував купцеві свого віслюка.

Власник рабині, зрозумівши щедрість і шляхетність воїна, в свою чергу подарував рабиню йому і сказав, що ні грошей, ні рабині, ні віслюка воїн йому не винен.

185. Причина смутку

Якось один горожанин підніс цареві подарунок.

Але цар не втішився ним, а лише засмутився.

Його запитали, чим він журиться, і він відповів:

— Хоч би який коштовний дар я зробив тепер цьому чоловікові, він все одно вважатиме, що я просто йому віддячую. А через те цар завше перший мусить дарувати.

186. Більше нічого дарувати

Один музúка після вдалої гри попрохав правителя, щоб той подарував йому що-небудь, на чому можна було б їздити верхи.

Правитель подарував йому осла, верблюда, коня, мула, рабиню і при цьому додав:

— Якби можна було їздити верхи ще на чомусь, я тобі й те подарував би.

187. Сусіди

Один господар зайшов у скруту і змушений був продати свій будинок. Коли вони з покупцем домовилися про ціну, то господар запитав:

— А скільки ти мені доплатиш за те, що матимеш доброго сусіда?

— Де це видано, щоб платили за сусідство? — здивувався покупець.

Але господар сказав на це:

— Я тобі не продам будинку і вдесятеро дорожче, бо хто не вміє цінувати добрих і щедрих сусідів, нічого не вартий сам.

Сусід прочув про слова бідного господаря і дав йому трохи грошей, щоб той не продавав своєї хати і залишався жити на старому місці.

188. Не хотів розчаровувати

Цар вирушив із слугами в якусь недалеку поїздку. Раптом він згадав, що забув удома гроші. Тоді послав одного із слуг додому і звелів взяти дві тисячі зуз та повертатися.

По якімсь часі той повернувся та й ну дякувати цареві за гроші. Цар нічого йому не відповів, а пізніше розповідав друзям:

— Я послав його по гроші для себе, а він подумав, що я їх дарую йому. Я не хотів розчаровувати того посланця і залишив йому дві тисячі зуз.

189. В чому суть щедрості

Філософа запитали:

— В чому полягає справжня щедрість?

Він відповів:

— У тому, щоб поділитися з бідаком навіть останнім, і саме тоді, коли він потребує допомоги.

Розділ 8. Оповідки про скупих людей

190. Поет і скнара

Якось поет зустрів дуже скупого багача і спитався:

— Чому ти мене ніколи не запросиш у гості?

Багач відповів:

— Ти надто швидко їси. Не встигнеш пережувати один шматок, як уже берешся за другий.

Поет на це зауважив:

— Тобі, напевне, хочеться, щоб я після кожного шматка писав тобі оди і лише тоді брався за інший.

191. Фініки стали оливою

До одного скупого господаря завітав сусіда. Той саме їв фініки.

Побачивши гостя, він швидко накрив фініки, а потім і свою голову накидкою і сказав сусідові:

— Я застудився і змащую своє тіло оливою. Ти ж зачекай мене на вулиці, а я скоро до тебе вийду.

192. Щедрість скупого

Якось скнара приймав гостей. Він узяв кілька коржів, показав їх гостям і мовив:

— Люди кажуть, що мої коржі дуже маленькі, але чи знайдеться хоч один ненажера, що з'їв би цілого такого коржа?

Гості застидалися, ніхто з них не хотів здатися ненажерою і тому ніхто не з'їв цілого коржа.

193. Знайшов пояснення

Багатий, але скупий чоловік не давав милостині старцям і казав людям:

— Якби я подавав милостиню всім жебракам, то став би такий само бідний, як і вони.

194. Умовний знак

Одному скупому правителеві його придворні сказали:

— Нам би хотілося, щоб ми могли за певним твоїм знаком залишати тебе одного, як тільки наше товариство тобі набридне. Твій батько в таких випадках випускав із рук жезло, дід мав теж свою признаку. А яка нам від тебе буде прикмета?

Правитель відповів:

— А я в такому разі питатиму: що сьогодні приготували кухарі? І ви одразу мусите мене залишати.

195. Присоромив

Один скнара запросив до себе товариша. Коли той прийшов, господар мусив за звичаєм почастувати гостя, тож і поставив на стіл тарілку з фініками. Обоє заходилися їсти: з'їсть господар, з'їсть і гість.

Помітивши, що фініки кінчаються, господар озвався до гостя:

— Чи не соромно тобі щоразу з'їдати фінік слідом за мною? Ти повинен був їсти менше, адже я потратив на них гроші, які не так легко заробити.

196. Вимушена відмова

Скупий казав, приймаючи гостей:

— Хіба це суп, одні помиї! Бачить аллах, що сором частувати ним таких шановних гостей.

Гості після цього самі відмовлялися від учти.

197. Напоумлення

Скупий господар, помираючи, напоумлював сина:

— Живи так, ніби в шахи граєш: якомога менше віддавай свого і намагайся побільше взяти чужого.

198. Хто скупіший

Один дуже скупий багач прочув, що в сусідньому місті є хтось ще скупіший.

Захотілося йому познайомитися з ним. Отож він прийшов до нього в гості, щоб пересвідчитися, чи то правда, що люди говорять.

Коли він знайшов цього уславленого скнару, той надумав почастувати гостя. Пішов на базар, щоб купити оливи. Торговець, аби якнайдужче розхвалити товар, сказав про оливу, що вона чиста, як вода.

Скнара зміркував, що коли купець порівнює оливу до води, то вода краща, а в нього її повен міх.

Він повернувся додому і сказав своєму гостеві:

— Я хотів купити для тебе оливи, але торговець як хвалився нею, то порівняв її до води. Отже, вода краща.

І він налив гостеві кухоль води, яку зберігав у міху, додавши:

— Не турбуйся, пий, води для гостя в мене завжди вистачить.

Вражений гість зрозумів, що його господар таки найскупіший з-поміж усіх скупих.

199. Причина сварки

Люди почули, як двоє сусідів сварилися поміж собою, і прийшли втихомирити їх.

Запитали, через що вони зчепилися.

Один і відповів:

— Учора я з'їв м'ясо і кістки кинув біля свого порога, щоб люди бачили, як мені добре живеться, і не казали, що я скупий. Так мій сусіда вночі забрав ті кістки і поклав біля свого порога.

200. Небачені скупощі

В одному будиночку жили троє скупих товаришів. Щодня вони складалися по зузі, купували їжу і спільну свічку на всю хату.

Якось в одного з них не було зузи, щоб докласти товаришам на свічку. Тоді вони зав'язали йому очі і розв'язали лише тоді, коли погасили світло і полягали спати.

201. Глибоке розчарування

Один поет уславив у своєму творові скупощі, давши багато відповідних порад, і надіслав свою книгу правителеві.

Той прочитав його писання і написав такого листа поетові: "Я залюбки читав твою книгу, але нічим тебе не винагороджу, щоб не порушити твоїх канонів".

Поет був страшенно розчарований і більше таких книг не писав.

202. Шукай постувальника

Скупий господар надумав найняти робітника. Один чоловік погодився стати до нього на службу. Господар запитався його про плату.

— Я ладен працювати за саму їжу,— відповів той.

— Це надто дорого, — сказав хазяїн.

Роздратований бідняк відповів:

— То пошукай такого, що постував би по середах і п'ятницях.

203. Ким найкраще бути

Скупий казав:

— Добре бути ангелом, ніхто в нього не просить ні одежі, ні їжі.

204. Багачеве співчуття

Бідняк попрохав милостині в багатого. Той запитав, яка в нього сім'я.

— Нас троє,— відпопів бідняк.

Багатий на хвильку задумався.

А бідняк гадав, що то він збирається дати йому більшу, ніж звичайно, милостиню.

Тож він і чекає.

Але багатий підвів голову і сказав:

— Я зважував, скільки килимів можуть виткати три пари рук. Виходить, ти зовсім не бідний, і милостині тобі я не подам.

205. Уточнення

Один купець вирушив до правителя. В дорозі його застала ніч, і він заночував у однієї бідної жінки. Вранці він сказав їй:

— Я буду у правителя, і якщо він подарує мені тисячу динарів, один віддам тобі за ночівлю.

По якомусь часі він повертався додому і знову заночував у тієї самої жінки, давши їй півдинара.

— Правитель подарував мені лише п'ятсот динарів, і тому я даю тобі половину обіцяної суми,— сказав при цьому.

206. Ні сказати, ні змовчати...

Господар приймав гостя і налив йому старого вина. Гість випив і крекнув: "О!"

Його запитали, чому він тут-таки й замовк. Гість відповів:

— Якби я сказав, що хотів, то господар почув би, що мені треба закуски, і сконав би як стій. Але якби я нічого не сказав, то сам помер би, таке міцне було вино.

207. Поважна підстава

Люди помітили, що один купець обідає лише вночі. Його запитали, чом так, і він відповів:

— Уночі мухи сплять, та й гості не прийдуть.

208. Прогадав

Філософ так говорив скупому:

— Дарма хизуєшся своєю ощадністю. Ти щедріший за найщедріших, бо з часом помреш, а гроші залишиш іншим, що житимуть твоїми трудами.

209. Спосіб лікування

Багатий, але скупий чоловік захворів. Йому треба було перепотіти, та грошей на ліки він шкодував. Приятелі запропонували, щоб він нагрів воду і дихав парою.

— Але ж і дрова грошей коштують,— відказав скнара.

Тоді хтось запропонував:

— Їжте при ньому медове печиво, і він спотіє від жадоби.

Так і сталося.

210. Спочинок для зузи

Захланний на гроші чоловік знайшов одну зузу і так мовив до неї:

— Скільки за тебе полягло воїнів на бойовищі, скількох цнотливих розбещено, скільки ти мандрувала світами, а тепер ось, нарешті, відпочинеш. В мене тобі надійна схованка, і ти більше не блукатимеш по всіх усюдах.

211. Спільний казан

Про скупих подорожан кажуть таке:

— Як варять вони юшку з м'ясом, то кожен крізь свій шмат м'яса просмикує нитку певного кольору. А потім виймають м'ясо за нитки і кожен їсть свій кавалок. Тільки наваром діляться.

212. Переважив господаря

Скупий господар велів челядникові:

— Насип мені поїсти і зачини двері.

Той відповів:

— Я спершу зачиню двері, а потім подам страву.

Він скнарістю перейшов свого господаря.

213. Нащо годувати чужу кішку

Якийсь чоловік розповідав:

— Сталося так, що я обідав в одного скупого господаря. Зненацька до хати забігла кішка. Я хотів кинути їй крихту хліба, але господар мене перепинив і сказав: "Це не моя кішка, а сусідська, то нащо її годувати".

214. Зуза замість динара

Молодий, але дуже скупий чоловік одружився з вродливою дівчиною.

Від перших днів подружнього життя він так дозоляв їй своєю скнарістю, що та змушена була його покинути.

Але вродою своєю вона так уславилася, що про неї почув сам цар, а як побачив її, то привіз до свого палацу, і вони побралися.

Збігло трохи часу, вона проїздила з почтом столицю і несподівано зустріла свого колишнього чоловіка. Під ту хвилю їй із рук випала монета, і вона звеліла йому:

— Підніми мою зузу, що впала біля твоїх ніг.

Він підняв і сказав, що то не зуза, а динар.

Цариця відповіла:

— Щасливий той день, коли бог послав мені замість зузи динар.

Вона натякала на нього й на царя, за якого тепер вийшла заміж.

Розділ 9. Мудрі вислови грецьких філософів

215. Підстава для доброго гумору

У славетного грецького філософа Сократа хтось запитав:

— Чому я ніколи не бачив тебе засмученого?

Сократ відповів на це:

— Бо я не маю нічого такого, за чим можна сумувати, коли його втратиш.

216. Нема чого турбуватися

З Діогена любили пожартувати і якось його запитали:

— Що ти робитимеш, якщо твоя бочка поломиться?

Діоген відповів:

— То не біда. Хіба місце, яке я займаю, може поломитися?

217. Бажані плоди

Якось Сократ подорожував і побачив повішену на дереві жінку.

Він спинився і сказав своїм друзям:

— Велике було б то благо, якби всі дерева давали такі плоди.

218. Дивне бажання

Коли Сократа хотіли стратити, одна жінка заголосила:

— О, яке нещастя, ти нічим не завинив, а тебе хочуть відправити в підземне царство мертвих!

Сократ відповів їй:

— Таки правда, що немає створіння, дурнішого за жінку. Невже ти хочеш, щоб я накоїв чогось поганого, і мене скарали як злочинця?

219. Філософський підхід

Один філософ віддав заміж доньку за бідного, хоч до неї сватався і багатий.

Його запитали, нащо він так зробив.

Філософ відповів:

— Багатий — дурень і все одно колись зубожіє, а бідний має добрий глузд і з часом розбагатіє.

220. Найбільше щастя

Філософа запитали:

— Що є найбільшим щастям для всякою народу?

Філософ відповів:

— Смерть самодура, що править країною.

221. Хто дужчий

Філософа запитали:

— Хто дужчий за царя?

— Я! — відповів він. — Цар — раб власних пристрастей, а я — їхній повелитель.

222. Дві можливі розради

— Чим може втішитися людина, яка спила келих нещастя? — запитали іншим разом.

Відповідь була така:

— Дурень — тим, що подібне сталося не тільки з ним, а розумний — усвідомленням неминучості цього нещастя.

223. Не звіряйся двом

Відомо, що Арістотель був учителем Александра Македонського. Якось він напоумлював майбутнього полководця:

— Якщо маєш таємницю, то не звіряй її одразу двом. Бо коли її буде розголошено, ти не зможеш з'ясувати, хто саме

винен. Як покараєш обох, то постраждає і невинний. А як подаруєш обом, то знов-таки скривдиш невинного, бо він твого дарування не потребував.

224. Хто розумний

У філософа запитали:

— Яку людину можна вважати за розумну?

Філософ відповів:

— Ту, яка знає свої можливості і не намагається досягнути недосяжного.

225. Пряма й крива

Арістотель про дурнів і розумних казав так:

— Розумна людина завжди знайде спільну мову з іншою розумною людиною, а дурень ніколи не погодиться ні з розумним, ні з дурним. Схематично їх можна зобразити лініями: всі прямі між собою суміщаються, а криві не суміщаються ні з прямими, ні між собою.

226. Діогенове застереження

Якось Діоген покинув свою бочку і пішов прогулятися містом.

Побачивши байстрюка, що жбурляв у перехожих камінням, він озвався до нього:

— Облиш пустувати, а то ще влучиш у власного батька.

227. Не додавай зло до зла

Один філософ казав знайомому, який навчав дівчину письма:

— Ти додаєш зло до зла, вмокаєш в отруту вістря списа, що може влучити в тебе. Жінка й без того має доволі чар, які зав'язали світ не одному з нашого брата.

228. Вогонь на вогні

Під час якогось свята філософ помітив дівчину зі смолоскипом у руці і сказав:

— Вогонь на вогні, до того ж вогонь, що несе, сильніший за вогонь, який несуть.

229. Жінки в театрі

В театрі філософ помітив пишно вбрану жінку й сказав:

— Хіба ти прийшла дивитися виставу? Ти хочеш, щоб на тебе дивилися!

230. Характерна риса

Один придворець, щоб поглузувати з філософа, спитав його:

— Чому правитель тебе недолюблює, а до мене такий ласкавий?

Філософ відповів:

— Правителі ніколи не любили розумніших за себе і завжди виявляли ласку до таких, як ти.

231. Двоногий лев страшніший

Інший мудрець казав:

— Двоногий лев куди страшніший за чотириногого. Судіть по нашому правителю.

232. Ні так, ні так

В одного правителя кінік15 попрохав миткалю. Правитель відповів:

— Такого дрібного дарунка не годиться мені робити.

Тоді кінік попрохав талант золота. Правитель на те сказав:

— А такого дарунка кінікам не годиться брати.

233. Тягар заздрісних.

У філософа запитали:

— Чому заздрісні люди завжди страх які лихі?

Філософ відповів:

— Бо їх поїдом їсть не лише власна заздрість і злість, але й добрі вчинки інших.

234. Суть ораторського мистецтва

В одного оратора запитали, в чому полягає суть його мистецтва.

— В тому, щоб применшувати великих і возвеличувати малих,— відповів він.

235. Чотири види насолоди

Філософ говорив про чотири види насолоди: миттєву, цілоденну, місячну і на все життя. Перша — чуттєва любов, що триває мить. Друга — батькова втіха, як народився син; вона триває цілий день, поки дитина не набридне йому своїм галасом. Третя — медовий місяць новоженців. І тільки багатство дає насолоду все життя.

236. Як розпізнати дурня

Платон пояснював, як розпізнати дурня:

— Він завжди говорить без користі для себе або встряє не в свої справи.

237. Невиправний дурень

У нього ж запитали:

Хто є невиправним дурнем?

— Той, хто двічі набиває гулю на тому самому місці,— відповів він.

238. Піфагорів девіз

Розповідають, що в Піфагора на каблучці був викарбуваний девіз: "Нетривала невдача ліпша за нетривалу удачу".

239. Хто кого впізнає

Один філософ казав так:

— Розумний завжди розпізнає дурня, бо сам колись такий був. Дурень ніколи не розпізнає розумного, бо розумним ще не бував.

240. Смерть нікого не минає

Александр Македонський, відчувши наближення смерті, написав матері листа, в якому прохав запросити на поминки лише тих, у кого в родині ніхто ніколи не вмирав. Він знав, що таких людей немає, і мати, зрозумівши неминучість смерті, менше побиватиметься за ним.

241. Шляхи пізнання

Одному філософові докоряли, що він уважно слухав якогось ланця.

Філософ відповів:

— Знання не сором добувати з усякого джерела.

242. Діогенова домівка

Якось Діогена запросили в багатий будинок. Забарившися там, він змушений був зостатися на ніч, і йому відвели окремий покій. Разом з ним ночував ще один гість, який, аби пожартувати з філософа, запитав його:

— Діогене, чи це твоя домівка?

— Домівка моя там, де я,— відповів Діоген, одвернувся до стінки і заснув.

243. Сини людські

Діоген зійшов на узвишшя і став гукати:

— Де ви, синове людські, приходьте до мене!

Навколо зібрався натовп цікавих. Філософ глянув на них і сказав:

— Хіба ви сини людські? Ні, ви звичайні вівці. Синами людськими мають право називатися лише філософи.

244. Найважче...

Діогена запитали:

— Що в житті найважче?

— Пізнання самого себе і зберігання власних таємниць,— відповів він.

245. Сократова рада

Учень запитав у Сократа, чи варто йому одружитися. Той відповів:

— Не знаю, але принаймні не будь як риба: коли вона на волі, то поспішає в сіті, а коли в сітях, то рветься на волю.

246. Обідній час

Хтось цікавився, коли найкраще обідати. Йому відповіли:

— Багатому — як зголодніє, а бідному — коли має гроші.

247. Бережи таємницю

Один філософ казав:

— Не звіряй другові таємниць, які бережеш від ворога. Де певність, що друг тебе не зрадить?

248. Справжнє багатство

Діогена запитали про одного придворця, чи той багатий. Діоген відповів:

— Цього я не знаю. Знаю тільки, що в нього багато грошей.

— Отже, він дуже багатий,— сказали розмовники.

— Мати багато грошей і бути багатим — не одне і те ж саме,— пояснив філософ.— По-справжньому багаті лише ті, хто задоволений тим, що має, а не ті, кому всього мало.

249. Діогенові скарби

Діогена запитали:

— Де всі твої скарби?

Діоген показав на учнів і додав:

— У них.

Він мав на увазі знання, що їх дав учням.

250. Досконалих людей не буває

Якось, коли Платон був чимось роздратований, його запитали:

— Чому навіть розумні люди часом злостяться?

Платон відповів:

— Тому що досконалих людей не буває.

251. Краще перехвилюватися раз

Александрові Македонському подарували чудові скляні вази, але він їх узяв і зразу ж розбив. Це всіх вельми здивувало. Александр пояснив:

— Все одно їх із часом одну по одній розбили б. То краще раз перехвилюватися, та й по всьому.

252. Істотна різниця

Арістотеля запитали:

— Чим ти відрізняєшся від більшості людей?

Філософ відповів:

— Вони живуть для того, щоб їсти, а я їм для того, щоб жити.

253. Найменше зло

Філософ одружився з дивовижно худою жінкою. Його запитали, чому він так зробив.

— Я вибрав найменше зло,— відповів він.

254. Найкраще вчення

Якось запитали:

— Яке вчення найкраще?

Відповідь була така:

— Те, яке ненавидять дурні.

255. Треба помінятися місцями

Платон побачив на вулиці натовп, а в ньому лікаря і воєначальника. Тоді він звернувся до людей:

— Їм треба помінятися місцями. Цей лікар має великий досвід у тому, як убивати людей, а воєначальник, навпаки, дуже боїться когось убити.

256. Справжній дурень

Платон казав:

— Справжній дурень той, хто нічого не знає і не прагне взнати. В ньому осілися зразу дві вади.

Розділ 10. Вислови перських філософів

257. Хто кого потребує

Якось Кір16 писав мудрецю Хурмузду: "Якби правителі розуміли, що їм не обійтися без філософів, а філософи розуміли, що вони можуть прожити і без царів, то царі намагалися б якось догодити мудрецям, щоб ті їх не покинули".

Мудреці не потребують собі правителів, а царям мудреці необхідні.

258. Найдорожчий скарб

Філософа запитали:

— Який найдорожчий скарб люди нехтують?

Філософ відповів:

— Скромність.

259. Всьому приходить край

Іншим разом сказано було:

— Терпіння — щаслива здатність, але хіба життя таке довге, що люди повинні весь час терпіти тиранів?

260. Хто зневажає правду

Хтось поцікавився:

— Кажуть, що більшість людей зневажає правду.

Йому відповіли:

— Так, але це стосується тільки тих, хто сам її ніколи не говорить.

261. Брехун або дурень

Філософ говорив своїм учням:

— Коли хтось переконуватиме вас, що зневажає багатство, — не вірте. Він або брехун, або дурень. Якщо він не зможе довести, що каже правду, то він брехун, а якщо доведе свою правдивість, то він, безперечно, дурень.

262. Якщо судилося...

Мудреця запитали:

— Яким побитом можна розбагатіти?

Він відповів:

— Якщо тобі долею судилося розбагатіти, то не поспішай, багатство саме прийде до тебе. А якщо ні, то не витрачай марно сили, бо все одно його не матимеш.

263. Схожий на дурня

Кажуть: "Кожен, хто робить добро дурневі, схожий сам на дурня, що прикрашає самоцвітами свиню або годує медом змію".

264. Заслуговує кари

Цар Анушірван17 видав закон, який забороняв людям їсти ті страви, що він сам їсть.

Сталося так, що один господар запросив гостя до себе і приготував саме таку страву. Гість наситився, а коли повернувся додому, написав цареві дóказку на господаря. Анушірван одержав листа і відповів: "Порушник закону заслуговує покари, але не так за самий непослух, як за те, що звіряє таємниці людям, подібним до тебе".

265. Одному більше, другому менше

Бузурджміхр18 говорив:

— Суспільство страшенно несправедливе. Одному воно дає більше, ніж він заслужив, а другому менше, ніж він заробив.

266. Релігія, держава і праіштель

Арташір19 говорив:

— Релігія — підмурок держави, а правитель — її страж. Коли немає стража, вода може розмити підмурок.

267. Три мудрих вислови

За часів Хосрова20 один цар виїхав у місто. На вулиці він почув, як хтось гукав до перехожих:

— За тисячу динарів — три мудрих вислови. Хто може заплатити такі гроші, хай підходить.

Цар звелів покликати мудреця і запитав, що то за три мудрих вислови, але той зажадав грошей наперед. Цар приготував тисячу динарів і пообіцяв зразу ж віддати, як тільки почує три мудрих вислови.

Мудрець сказав:

— Ось перший: в твоєму царстві немає жодної чесної людини. Другий: хоч усі люди такі, але без них у жодній країні не обійдешся. А третій випливає з попередніх: цар повинен знати міру зла в людях, щоб по можливості уникати їхніх послуг.

Цареві сподобалися ці приповідки, і він простягнув мудрецеві тисячу динарів, але той нараз відмовився. Цар запитав, чому він не хоче їх брати, хоч раніше вимагав, та й ще наперед.

— Я хотів пересвідчитися, чи є хоч одна людина, ладна платити за мудрість,— відповів мудрець.

268. Анушірванова логіка

Анушірван казав своїм придворним:

— Бездіяльність породжує надмірну хіть, а та — зло і розбещеність.

Тому він своїм придворцям давав побільше роботи.

269. Заповіт

Помираючи, шах повчав свого сина:

— Не давай воїнам забагато грошей, бо вони зледашіють і, розбагатівши, зможуть покинути тебе. А якщо платитимеш в міру, то вони весь час сподіватимуться більшого і служитимуть тобі охочіше.

270. Не роби зла

Хосров казав:

— Не роби зла тому, з ким тобі ще доведеться мати справу.

271. Будувати важче, ніж руйнувати

Якось у Бузурджміхра запитали:

— Чому друзі легко зраджують, а вороги мало коли стають друзями?

Він відповів:

— Збудувати палац важче, ніж його зруйнувати, вазу виготовити важче, ніж розбити, а гроші важче нажити, ніж прогуляти.

272. Що коли гарне

Бузурджміхр ще казав:

— Квіти гарні в місяці ніссяні21, їхні плоди — в місяці тешрі22, а дівоча краса і юнацька сила та мужність — в усі пори року.

273. Мудре бажання

Царя запитали:

— У кого б ти волів бачити великий розум?

Цар відповів:

— У своїх ворогів. Розумний, задумавши лихе, мало коли наважується його чинити. А дурень, що йому на думку спаде, те й робить.

274. Чотири розради

Коли цар звелів кинути Бузурджміхра до в'язниці, друзі його запитали:

— Чим ти можеш розрадити своє горе?

Бузурджміхр відповів:

— Чотирма мудрими думками. Перша: те, що мені припало, визначене долею, а долі не минеш. Друга: коли ці страждання і понад мої сили, то мені все одно залишається тільки терпіти і перемогти їх. Третя: мені сталося нещастя, але воно могло бути ще більше. Четверта: може, порятунок уже за дверима, а я про це ще нічого не знаю.

275. Способи правління

Цар, завоювавши якийсь край, так наставляв свого намісника в ньому:

— Будь друг людям добрим і справедливим, тиран — лихим, а до решти застосовуй закон.

276. Єдиний гідний муж

Бузурджміхр дуже розгнівив царя, і той його повісив.

Коли про це довідалася царська дочка, вона вибігла з дому і з непокритою головою проминула натовп чоловіків, що здивовано дивилися на неї. Але біля повішеного Бузурджміхра вона покрила собі голову.

Цар вельми зчудувався і запитав, чому вона так учинила.

Дівчина відповіла:

— Серед усіх чоловіків твого царства він єдиний гідний муж.

277. Щасливе місто

Шапур-шах23 говорив:

— Лише те місто можна вважати за велике й щасливе, де цар звитяжний, судді справедливі, ринки багаті, лікарі вдатні, а ріка повноводна.

278. Дивна вдача людська

Бузурджміхр казав:

— Дивне життя. Людина звичайно байдужа до того, хто її любить, і палає пристрастю до того, хто її ненавидить.

279. Хто досконалий

У Бузурджміхра запитали:

— Кого можна вважати за досконалого?

— Того, хто несмертельний,— відповів він.

Він мав на увазі бога.

280. За що йому платять

Дружина про щось запитала Бузурджміхра, а він не спромігся їй відповісти. Тоді вона сказала:

— Ти головний радник нашого правителя. Якщо ти не годен відповісти на таке просте запитання, то за що він тобі гроші платить?

Бузурджміхр відказав:

— Правитель мені платить лише за те, що я знаю. Якби він платив мені за те, чого я не знаю, то не вистачило б скарбниць усіх правителів на землі.

281. Хто чого потребує

Мудрець казав так:

— І до найслухнянішого коня треба батога, і найскромнішій жінці треба чоловіка, і найрозумнішому мужеві — поради інших.

282. Переконливий доказ

Коли помер один правитель, мудрець сказав:

— Учора він багато говорив, але сьогоднішній його доказ переконливіший.

283. Що треба серцю

Інший мудрець навчав:

— Серце потребує розуму, як тіло їжі.

284. Доля і заслуги

Якось філософ казав:

— Доля не завжди відповідає заслугам і здібностям людей. Часто дурні досягають успіхів, а мудрих спіткає невдача.

285. Вибирай придворців

Арташір казав правителю:

— Бери за придворців тільки гідних людей, аби негідні поганими вчинками не сплямили твого імені.

286. Хосров і низькорослий

Правитель Хосров проїздив зі своїм почтом вулицями столиці.

Раптом до нього підбіг маленький чоловік і з плачем став жалітися на якогось кривдника. Але Хосров одвернувся від нього, не захотівши дослухати нещасного.

Придворці здивувалися і запитали, чому він так учинив.

Хосров відповів:

— Низькорослі люди нечесні, та й ніхто таких не кривдить.

Коли скаржник це почув, то ще дужче заплакав і звернувся до Хосрова:

— О правителю, той, хто мене скривдив, ще нижчий на зріст!

Хосров розсміявся і дозволив бідакові викласти свою скаргу.

Розділ 11. Вислови індійських мудреців

287. Індійська розрада

У індійців є звичай: коли хтось помирає, в небіжчикову сім'ю приходять близькі друзі, озброєні з ніг до голови, і говорять:

— Покажіть нам того, хто вбив нашого товариша, і ми помстимося за нього.

Родичі відповідають:

— Того, хто прибрав його душу, бачити не можна. Він незримий.

Тоді прибулі втішають:

— Чи варто жалі впускати в душу, коли влада незримого сильніша за нас.

288. Земні пристрасті

Мудрець говорив:

— Земні пристрасті — як морська вода: що більше п'єш, то більше хочеться пити.

289. Не довіряй ворогам

Інший індійський мудрець навчав:

— Ніколи не вір ворогові. Навіть тоді, коли він підлещується до тебе. Пам'ятай: вода, що закипіла на вогні, може пролитися і погасити вогонь.

290. Міць духу і тіла

Кажуть: розумний прагне зміцнити свій дух, а дурень — тіло.

291. Найгірша країна

В одного мудреця запитали:

— Яка країна найгірша в світі?

— Та, в якій ніколи немає спокою, а люди завше голодні,— відповів він.

292. Люди, що втомлюють інших

Індійський мудрець говорив:

— Є п'ять гатунків людей, що тільки втомлюють інших. Перший: дурень, який намагається вчити хоч би кого. Другий: той, хто хоче досягти неможливого. Третій: правитель, що ніколи не радиться з міністром. Четвертий: людина, яка силкується зробити те, чого ніколи не зможе. П'ятий: хитрун, що сподівається ошукати всіх.

293. Кого легко зловити на брехні

Мудрець казав:

— Легко спіймати на брехні можна таких двох людей: воїна, що хвалиться своїми ратними подвигами, але на тілі не має жодної подряпини; ченця, який запевняє, що живе дуже скромно, мов справжній аскет, але шию має жирну.

294. Безнадійний дурень

Хтось запитав:

— Кого можна вважати за безнадійного дурня?

Йому відповіли;

— Того, хто одружився з вродливою дівчиною, а сам вибрався у далеку мандрівку.

295. Гроші — для живих

В індійського мудреця запитали:

— На що не варто витрачати багато грошей?

— На одяг для покійника,— відповів той.

296. Неодружена жінка

Мудрець говорив:

— Неодружену жінку можна порівняти з безводною річкою.

297. Різниця між сліпим і дурнем

— Яка різниця між сліпим і дурнем?— запитали одного.

— Сліпий не відрізняє світла від темряви, а дурень — розуму від глупоти,— відповів він.

Розділ 12. Вислови єврейських мудреців

296. Цнотливість і розбещеність

Один мудрець говорив:

— Цнотливу чи розбещену людину видно не лише з її вчинків, але й з манери розмовляти.

299. Пізнання дружби і ненависті

Хтось написав на стіні в'язниці: "Тут дім журби і смутку, де люди поховані за життя. Тут пізнаєш справжню дружбу товаришів і ненависть ворогів".

300. М'ясо їсть м'ясо

Аскет, побачивши людину, яка їла м'ясо, сказав:

— М'ясо їсть м'ясо.

301. Дарунок і борг

Мудрець казав:

— Людина, яка зробила спершу поганий вчинок, а потім щось добре, не заслуговує винагороди, бо дарунок не відшкодовує боргу.

302. Знай міру

Інший казав:

— Надмірність у їжі так само шкодить людині, як зайвий дощ посівам.

303. Як стати улюбленцем божим

Якось бог казав Аврааму:

— Чи відомо тобі, чому саме ти став моїм другом?

Авраам здивувався і відповів:

— Повідай мені це, боже!

— Та тому,— пояснив бог,— що ти волієш бути скривдженим, ніж кривдником.

І тепер усі знають, що стати улюбленцем божим можна лише тоді, коли наслідуватимеш в усьому Авраама.

304. Підступний чоловік

Мудрець говорив:

— Підступний чоловік схожий на вийнятий з піхов меч: з вигляду привабливий, але якщо з ним необережно поводитися, то легко скалічитися.

305. Як розподілити час

Старий торговець навчав свого сина:

— Свій час розподіляй на три частини: одну присвячуй молитві, другу — торговельним справам, а третю — відпочинкові. Відпочиваючи, обмий своє тіло і вичисти одяг. Якщо ж ти нехтуватимеш відпочинком, то не зможеш упоратися з двома іншими обов'язками.

306. Не зневажай людину

Мудрець говорив:

— Не зневажай людину погано вбрану або негарну. Можливо, вона має такі чесноти, яких не бачать очі.

307. Краще мовчати

Чоловік казав синові:

— Якщо ти зубожієш, то не кажи про це своїм друзям, щоб уникнути зневаги і глуму.

308. Зерна науки

Мудрець сказав:

— Душа, в якій немає мудрості, мертва. Та коли в неї закинути зерна науки, то вона оживає, як земля після теплого дощу.

309. Розумний вибачить дурному

Мудрець сказав:

— Прощати дурному його дурість — це властиве кожному розумному.

310. Багатство приховує вади

Мудрець сказав:

— Багатство приховує всі вади.

311. Впертість і стійкість

Мудрець зауважив:

— Велика вада юності — впертість — перероджується в зрілі роки у стійкість.

312. Споглядай минуле

Хтось казав:

— Пильно споглядаючи минуле, можна помітити помилки і в сьогоденні.

313. Щире зізнання

Хтось говорив:

— Злочинцеве зізнання — що прохання про помилування і прощення. Тож його повинно почути.

314. Не покладайся дарма

Мудрець сказав:

— Дарма покладатися на занадто неврівноваженого друга, хоч би він і був добра людина.

315. Скнарість — ссстра черствості

Інший казав:

— Скнарість — рідна сестра черствості, яку сама і породжує.

316. Про вигнання

Другий говорив:

— Хай зачинені будуть двері дому твого для того, кого вигнали власні родичі. Вони більше з ним жили і краще його знають.

317. Розчарування неминучі

В одного чоловіка запитали:

— Кому й коли найчастіше випадають розчарування?

Той відповів:

— Слабкій людині, коли вона сподівається занадто багато чого.

318. Подяка і дарунки

Мудрець сказав:

— Коли дарунки приймають з подякою — їх стає більше. Та якщо зменшується подяка — меншає і дарунків.

319. Свідок прихильності

Один чоловік писав знайомому: "Я тепер оце у великій скруті і звертаюся до тебе по допомогу. Не дивуйся, що не

прийшов сам. Я хочу, щоб мій посланець був свідком твоєї прихильності до мене".

320. Не зневажай малих

Один чоловік говорив:

— Не зневажай маленьких людей. Вони можуть допомогти тобі піднятися вище.

321. Що бачать дурні

Інший сказав:

— Дурні бачать у людях лише вади. Вони як мухи, що сідають тільки на виразки й струп'я.

322. Нарікай на самого себе

Сказано було:

— Якщо хтось вимагав більшої винагороди, ніж заслужив, а йому відмовили, хай нарікає на себе самого і ніколи не просить понад те, що заробив.

323. Причина суперечки

Мудрець говорив:

— Коли люди сперечаються заради істини, то їхній суперечці неодмінно прийде край, бо істина тільки одна. Але якщо люди сперечаються заради перемоги, тоді їхня пря

щодалі більше розпалюватиме їх, бо кожен із них хоче бачити свого суперника подоланого.

324. Правитель і підданці

Правитель, який надумав усіх своїх підданців обернути на добрих і чесних людей, мусить спершу сам такий стати. Адже не можна вирівняти тінь, не вирівнявши спочатку той предмет, що її кидає.

325. Сій на родючій ниві

Мудрець сказав:

— Як хтось хоче зробити добро іншій людині, то мусить насамперед обізнатися з нею, так само як селянин, перше ніж кидати в борозни зерно, мусить пересвідчитися, чи це родюча земля.

326. Що видніше

Один чоловік говорив:

— Поганий правитель залишає по собі горе та руїни, тоді як добрий зводить палаци й величні споруди, але діла його побачать тільки через багато років, бо руйнувати набагато легше і швидше, ніж будувати.

327. Страх і жах

У мудреця запитали:

— Чим відрізняється страх від жаху? Мудрець відповів:

— Страх людина відчуває перед спокусою, а жах — уже тоді, коли не встояла перед нею і чекає наслідків.

328. Найвища досконалість

Хтось казав:

— Найвища досконалість ораторського мистецтва полягає в тому, щоб зуміти неправду видати за істину, а істину — за лжу, та ще й змусити людей робити те, чого вони не хочуть, і не робити того, чого вони дуже б хотіли. При цьому треба так їх переконати, щоб вони чинили все те залюбки, без жодного примусу.

329. Розум, гідний хвали

Мудрець говорив:

— Коли людина спить, то і розум її спить. Коли ж вона говорить, то і розум починає працювати. Але якщо вона робить те і друге в міру, то такий розум гідний іще й хвали.

330. Краще промовчати

Один чоловік казав:

— Часто мені доводиться каятися в тому, що говорив, але ніколи не каявся, що мовчав.

331, Хто чий бранець

Мудрець сказав:

— Поки слово не вимовлене, воно — бранець того, в чиїх воно ще вустах, але як тільки злетіло з вуст, то бранцем слова стає той, хто вимовив його.

332. Про багатослів'я

Один чоловік говорив:

— Уникай багатослів'я, бо воно як широкі розлоги з безліччю каміння, об яке можна спіткнутися.

333. Якби тварин жаліли

Хтось сказав:

— Якби тварини вмирали, як і люди, природною смертю, нам ніколи не довелося б їсти жирного м'яса.

334. Пильнуй самою себе

Інший сказав:

— Воістину мудрий той, хто зайнятий виправленням своїх власних вад і не витрачає часу на підрахунки чужих гріхів.

335. Божа ласка і кара

Якось мудреця запитали:

— В чому полягає божа ласка і божа кара?

Мудрець відповів:

— Коли юнак своїм розумом подібний до припорошених сивиною — це божа ласка. А коли припорошені сивиною схожі розумом на юнаків — це божа кара.

336. Мудрець і жінки

Мудрець казав жінкам:

— Якби ви знали те, що знаю я, то ваше голосіння лунало б дужче за ваш сміх.

Розділ 13. Вислови християнських ченців

337. Діяння юнаків і дорослих

Один із святих отців говорив:

— Юнаки творять добро тільки заради власної слави. Але минає час, вони мужніють, і тоді вже творять добро заради божої слави.

338. Божа рада

Один чоловік багато терпів від несправедливих людей. Бог йому сказав:

— Тікай від людей, і ти житимеш без страждань.

Цим він натякав, що йому варто йти в пустелю.

Скоро цей чоловік знову почув голос божий:

— Тікай від людей і тримай палець на вустах своїх.

Цим бог хотів сказати, що тільки пустельницьке життя дає спокій.

339. Захисток від гріха

Молодий чернець говорив старому:

— Мене знемагають мої думки. Вони кажуть мені: "Годі поститися і молитися! Іди до людей і допомагай хворим тілом і душею".

На це старий чернець відповів:

— Можеш скільки завгодно їсти і не молитися, але з келії не виходь.

Цей старець знав, що постійне перебування в келії зрештою позбавляє людину гріховних думок і прагнень.

340. Дорога спасіння

Інший казав:

— Той, хто живе світським життям, за щоденними клопотами не помічає своїх гріхів. Лише пустельник спілкується з богом і може замолювати власні гріхи.

341. Отець Арсеній і жінка

В Єгипет до отця Арсенія прийшла з Рима напрочуд вродлива християнка, струнка, як чинара, і стала просити його, щоб він помолився за неї, аби позбулася тяжкої недуги. Отець Арсеній відповів:

— Я буду день і ніч молитися і просити бога, щоб він стер у моїй уяві твій образ.

Цим він хотів віднадити від себе жінок, щоб не піддаватися їхній спокусі. Але та жінка все-таки одужала.

342. То не чернець без келії

Той самий святий казав:

— Як гине риба, коли її витягти з річки, так гине і чернець, що покидає свою келію.

343. Три пустельницькі насолоди

Один пустельник говорив, що чернець любить свою келію не тому, що зневажає людей чи боїться гріховних спокус світського життя. Самотність у келії дає йому три насолоди: його рук не стомлює тяжка праця, очей — споглядання людей, а вух — їхні пустопорожні балачки.

344. Як навчитися мовчати

Отець Агафон три роки тримав у роті камінь, поки не опанував досконало мистецтво мовчання.

345. Пияцтво породжує гріхи

Господар налив гостеві, отцю Сисоїсу, келих вина. Той випив. Тоді він налив ще раз, і той випив знову. Та коли хотів наливати втретє, отець Сисоїс спинив його, сказавши:

— Хіба ти не знаєш, що у вині — сатана?

Він хотів сказати, що пити треба в міру, бо пияцтво породжує всі гріхи.

346. Ночі отця Арсенія

Як заходило на ніч, отець Арсеній ставав обличчям на схід і молився аж до ранку, поки сонце не виходило з-за обрію і не починало зігрівати його своїми променями.

347. Різниця між філософами і пустельниками

Якось філософи пішли до пустельника і сказали йому:

— Твої заслуги не більші за наші. Адже ми теж постуємо, молимося богові, дотримуємо чистоти, та ще й постійно вдосконалюємо свій дух у науках і суперечках.

Пустельник відповів:

— Ми не тільки уникаємо того, щоб наш розум вправлявся в марних суперечках, а й примушуємо його служити справі любій богові.

348. Нарешті заговорив

Отець Макарій Великий24 у своїх молитвах і постуванні дійшов такої самопокори, що всі ченці зверталися до нього як до святого, але він нічого їм не відповідав. Тоді один молодий чернець, терпець якому увірвався, сказав йому:

— Ти, мабуть, досяг такої святості, що навіть якби накрав віз солі і віз би його з Єгипту до Сирії, то й тоді святі брати не посміли б тебе ганити.

Отець Макарій Великий усміхнувся і заговорив.

349. Не виходь із келії

Отець Кіркен говорив:

— Старий чернець, що живе в одному монастирі з юнаками, не повинен виходити зі своєї келії, бо юнаки своїми обличчями нагадують дівчат, а молодеча зухвалість може при зустрічі завдати прикрості старому ченцеві.

350. Рятуючись від жінок

Отця Пахома мучила хіть. Він став голий перед печерою гієни, впіймав змію і дав їй укусити себе в бік.

Щоб не піддатися жіночій спокусі, він жодного разу не виходив у село чи місто і тим зберігав свою святість.

351. Подалі від гріха

Отцю Авраама набридло жити в монастирі і він звернувся до отця Сисоїса:

— Брате, ходімо жити до людей.

— Добре,— відповів той.— Але тільки туди, де немає жінок.

Цим він хотів уберегти своїх учнів від гріховпаду.

352. Не кожен зрозуміє

Отець Аммон казав так:

— Є ченці, що цілий вік живуть у келії і не розуміють, наскільки це таки необхідно.

353. Про нестриманих

Отець Агафон говорив:

— Нестриманий чоловік ніколи не заживе поваги, навіть якщо він зможе воскресити мертвого.

354. Наочний доказ

Отець Мойсей із Патр, що в Сінаї, змучений хіттю, прийшов до отця Ісідора. Той повів його на високу гору і показав йому на заході тьми-тьмущі дияволів, а на сході — ангелів, які все більше охлявали.

Це додало отцеві Мойсею сил, і він повернувся в свою келію.

355. Сила волі

Про черницю Сару розповідають: для того, щоб загартувати свою волю, вона два роки жила на горищі монастиря, де під вікном текла річка, і ні разу не глянула на неї.

356. Міра каяття

Двоє ченців покинули монастир, повернулися до світського життя і поодружувалися. Та скоро вони розкаялися в цьому і знову попросилися в стіни дому божого.

Коли минув час їхнього покаяння і вони вийшли зі своїх келій до братів, то в одного обличчя було навдивовижу похмуре, а в другого — радісне.

Та всі ченці вирішили, що міра їхнього каяття однакова. Вони міркували так: "Один думав увесь час про геєну огненну і тому спохмурнів, а другий — про безмежне боже милосердя".

357. До самої смерті

Чернець запитав отця Сисоїса:

— Що скажеш мені про останній мій гріх?

— Покайся,— відповів старець.

Тоді чернець сказав:

— Скільки вже разів я грішив і каявся. Чи довго так буде?

— Поки смерть візьме тебе в нерозривні ланцюги — чи то в хвилини каяття, чи в хвилини гріха,— відповів старець.

358. Не опоганився

Чернець покинув монастир і вирішив зажити світським життям, одружитися,

Один із братів його в стінах келії в цей час молився:

— О господи! Не допусти, щоб брат мій осквернив себе нечистю світського життя!

І як тільки колишній чернець підійшов до шлюбного ложа, зразу впав мертвий. Він так і не встиг скуштувати гріховних солодощів.

359. Це ще не межа

Один пустельник постійними молитвами і постами дійшов такої святості, що вільно жив із дикими звірами, годував їх, а ті його не чіпали.

Якось один із отців монастиря, стіни якого височіли не так уже й далеко від скромного пустельникового житла, сказав йому:

— Якщо ти хочеш досягти ще більшої святості, то піди в монастир і спробуй ужитися з братами.

360. Стіна між людиною і богом

Отець Хома казав:

— Низькі пристрасті — це мідна стіна між людиною і богом.

361. Бог дорожчий

Коли до отця Хоми і його братів прийшла мати, щоб побачити їх, вони відмовилися з нею зустрітися і розмовляти, аби не порушити заповідь господню: "Той, хто любить батька і матір над мене,— не вартий мене".

362. Просте пояснення

Отець Аммон, який ретельно гасив у собі найменшу іскру хіті і зберіг цноту, прийшов до отця Антонія і сказав:

— Всі знають, що я живу ще більшим аскетом, ніж ти. Так чому ж слава твоя лине далі за мою?

Отець Антоній відповів:

— Бо я люблю бога більше, ніж ти.

363. Як здолати нечисті думки

Отець Хома говорив:

— Якщо зміїв посадовити в скляний посуд і надовго зачинити їх там — вони загинуть. Так само гинуть і нечисті пустельникові думки, що мучать його,— якщо він не дає їм здійснитися.

364. Треба згоди

Отець Яків говорив:

— Повчати свого ближнього без його згоди — все одно що складати жертву, яка не дасть жодної користі.

365. В пустелі краще

Якось чернець запитав у пустельника:

— Чи повертатися мені в монастир, коли настає час молитви?

— Ні, — відповів пустельник. — Хіба багатому варто ставати знову бідним?

Він натякав на нечисте чернецьке життя і на те, що тільки в пустелі можна по-справжньому віддатися богові.

366. На все свій час

Один старець казав:

— Коли молода людина всі свої помисли звертає до неба, тягніть її за ноги на землю.

367. Допостувався

Розповідають, що один пустельник постійними постами так висушив своє тіло, що крізь його ребра просвічувало сонце.

Розділ 14. Вислови мусульманських правителів та їхніх мудреців

368. Лиха доля

— Хто стоїть на чолі вашого племені? — запитали одного добродія.

Той відповів:

— Моя доля була така лиха, що вселила моїм суплеменцям думку поставити мене на чолі їх.

369. Сім'я

Мудрець говорив:

— Членів сім'ї можна порівняти з міллю, що поїдає чоловікові майно.

370. Вдале урядування

Одного правителя запитали:

— Чому в твоїх володіннях завше спокійно, а люди ніколи не виявляють невдоволення?

— Бо коли мої придворці помислами своїми линуть у хмари — я залишаюся на землі, а коли я в хмарах — вони на землі. Крім того, якщо гнів вселяється в них — я вгамовую їх, а коли я ним переймаюся — вони заспокоюють мене, — відповів правитель.

371. Міра розуму

В одного мудреця запитали:

— Наскільки великий твій розум?

— Настільки, щоб нікому не вірити і ні на кого не покладатися,— відказав він.

372. Уточнив

Правителів син навчався письма і в одному слові зробив помилку. Коли вчитель сварив його, хлопчик сказав:

— Навіщо ти так суворо картаєш мене за одну помилку? Адже кінь має чотири ноги і то може спіткнутися.

Наставник відповів:

— Так, але за це коней періщать нагаєм.

— Можливо, — сказав хлопчик, — але буває, що вони копитом проломлюють кривдникові череп,

373. Багато захотів

Один правитель говорив мудрецеві:

— Я маю три бажання. Перше: щоб ніхто ніколи не вчинив чогось такого, що я не міг би йому вибачити. Друге: щоб ніколи не сталося так, що людина у великій нужді звернеться до мене по допомогу, а я не зможу їй зарадити. Третє: щоб ніхто не міг зрівнятися зі мною в довголітті.

Мудрець засміявся. Здивований правитель запитав, чому.

— А як же мені не сміятися, коли ти хочеш мати те, що властиве лише богові,— відповів мудрець.

374. Фортеця справедливості

Постарілий правитель напоумлював свого сина:

— Підвалиною твого урядування хай буде справедливість, бо тільки з неї можна збудувати найміцнішу фортецю, яка врятує тебе від ворогів.

375. Кому не сором служити

Мудрець говорив:

— Є четверо, що їм людині не сором служити. Це правитель, якому вона підлягає; дитина, яку вона доглядає; дорога, яку їй доводиться часто лагодити, і тварини, яких вона постійно годує.

376. Два види правителів

Один мудрець говорив:

— Є два види правителів. Одні з них поринули в нагромадження золота і цінностей, гадаючи, певно, що житимуть вічно. Інші роздаровують усе, ніби сподіваються, що завтра помруть.

377. Чари музики

Інший мудрець повчав:

— Оберігайте своїх дружин від музики і пісень. Вони вибавляють у жінці скромність, збуджують хіть, п'янять більше за вино.

378. Умільці й мудреці

Він ще казав:

— Найбільші вмільці — греки, а найбільші мудреці — перси.

379. Коли цілують руку

Один правитель нікому не дозволяв цілувати собі руку. Він казав:

— Цілування руки для друга принизливе, а для ворога воно лише підлабузництво.

380. По заслузі

Якось до султана прийшов пустельник і попрохав, щоб той настановив його правителем якого-небудь міста. Султан відповів:

— Якщо вже ти пустельник, то богові було любо зробити тебе ним, тим-то я й не можу відхиляти тебе від цієї справи. Коли ж твоє пустельницьке життя було нещире і вдаване, то сам зміркуй: чи годиться нечесну людину настановляти правителем?

Так пустельник і пішов ні з чим.

381. Правитель перевершив мудреця

Один придворець готував проти свого правителя змову і хотів сам посісти його місце. Правитель про це довідався, покликав мудреця і попросив у нього ради. Мудрець сказав:

— Ти повинен відтяти йому голову, інакше він переможе тебе.

Правитель скочив з місця і закричав:

— Як ти можеш радити мені стратити людину, що стільки років вірно служила мені!

І звелів кинути мудреця до в'язниці.

Минуло трохи часу, і правитель, чимось дуже розгніваний, усе ж таки наказав відітнути змовникові голову.

Потім випустив мудреця і запитав:

— Пам'ятаєш, ти радив мені відрубати голову зрадникові?

— Де б же я того не пам'ятав! Одначе ти був у такому гніві, що, я гадав, звелиш усікти голову мені.

Правитель засміявся і пояснив:

— Коли я вислухав твою раду, то поклав зробити по-твоєму, але боявся, що змовник дізнається про мій задум і втече. Отож, аби зберегти таємницю, я так ото і вчинив з тобою.

382. Завбачливість

Хтось прийшов до правителя і подарував йому капці, додавши:

— Прийми цей священий дар. Ці капці належали самому Мухаммедові.

Правитель узяв їх, красненько подякував прибульцеві й щедро обдарував його.

Придворні вельми здивувалися, а він пояснив:

— Я знаю не згірше вас, що ці капці ніколи не належали пророкові Мухаммеду. Їх купили на базарі абощо. Та якби я не

прийняв цього дарунку, могла б піти поголоска, що я відмовився від Мухаммедових капців.

383. Випробування спадкоємця

Халіф Харун аль-Рашід25 мав двох синів —одного, на ім'я Амін, від дружини, а другого, на ім'я Мамун, від служниці.

Як халіф постарів, то захотів вирішити, хто з двох синів має заступити його на престолі.

Дружина домагалася, щоб це був її син, а Харунові аль-Рашіду більше до вподоби був Мамун. Щоб дійти згоди і з'ясувати, хто з них розумніший, халіф та його дружина надумали запитати обох синів про одне й те ж саме. Так і зробили. Їхній вірник прийшов до сина дружини Аміна і запитав його:

— Що б ти зробив, якби раптом став халіфом?

Амін дуже втішився і пообіцяв вірникові посаду головного радника та всілякі дарунки.

Потім цей самий вірник звернувся до Мамуна.

Хлопчик дуже розгнівався, кинув йому в голову каламарем і вигукнув:

— О безумцю! Невже ти хочеш смерті нашому халіфові, мудрішого за якого не знайти? Я ладен швидше сам померти, аби тільки халіф наш добрий і далі правив країною!

Коли вірник розповів про все це халіфові та його дружині, вони вирішили, що на престолі халіфату мусить сісти син служниці — Мамун.

384. Підступний замір

Правитель зненавидів одного зі своїх воїнів і звернувся до царедворця:

— Чи не маєш ти людини, яка вбила б цього воїна?

— Мій мудрий правителю, я можу сам це зробити хоч зараз.

— Так не годиться, — відповів той, — потім я муситиму скарати і вбивцю, бо ж за такий злочин належиться смерть.

385. Людини жалко, а не грошей

Синові одного з царів померла служниця. З великого горя царевич усе плакав, ходив на її могилу навіть ночами.

Коли про це дізнався цар, він звернувся до сина:

— Як можу я доручити тобі царство, коли ти так журишся тими дрібними грошима, що заплатив за служницю.

— Я оплакую зовсім не гроші, а добру людину,— відповів царевич.

386. Обачність

Мудрий правитель казав так:

— Не слід надто вславляти колишніх царів та героїв, бо цим ми применшуємо власні заслуги.

387. Краще навпаки

Один правитель, помираючи, заповів, щоб по його старшому синові престол успадкував молодший. На це старший син відповів:

— Хай почують твій голос боги! Але спершу нехай править молодший брат, а потім я. В такому випадку престол перейде до мого сина, і закон троноємства не буде порушений.

388. Правитель навчає мудреця

Один правитель казав мудрецеві:

— Ти розумніший за правителів і більше знаєш, зате ми практичніші. Отож навчай нас тільки того, що допоможе урядувати країною. Ніколи не говори, коли тебе не запитують, а відповідаючи, не відхиляйся від питання. Як слухаєш правителя, то нічого не подивляй, бо такий подив можна сприйняти як гордування. Дотримавши усіх цих настанов, ти здобудеш міцного становища при дворі.

389. Кому як

Один правитель, коли йому застеляли стіл, говорив так:

— О, який милостивий аллах! Він завше дає понад наші потреби.

390. Суспільна драбина

Один мудрець говорив:

— Дрібні торговці живуть і не бояться, що їх пограбують, ремісники щиро люблять працю, а купці відзначаються скнарістю. Писарі ж верховодять ними всіма.

391. Відносна цінність

Син одного султана сказав челядникові:

— Іди на базар і купи мені за півзузи найкращих фініків.

Султан, почувши це, зауважив:

— Тепер, коли ти зрозумів, що існує півзузи, ти повинен зрозуміти і те, що не гідний урядувати після мене.

392. Належна відповідь

Одного разу арабський правитель одержав листа від візантійського царя, в якому були самі погрози. Тоді він відписав йому:

"Свою відповідь можу дати лише віч-на-віч".

Він мав на увазі зустріч на полі бою

393. Скромне бажання

Цареві подали його улюблену страву. Коли він почав їсти, то знайшов там одну муху, потім другу і третю. Цар виймав їх одну по одній, а як упорався з тим, то сказав прислужникові:

— Хай і на завтра мені приготують цю ж саму страву, але бажано, щоб у ній було менше мух.

394. Краще вже прощати

Мудрець говорив так:

— Простивши провину, маєш більшу втіху, ніж помстившись. Коли прощаєш, за тобою йде добра слава, а коли караєш — на твою долю випадають жалкування і докори сумління.

395. Про опіку

Коли помер султан, його сина запитали:

— Кому із близьких осіб султан звелів опікуватися тобою?

Син відповів:

— Султан звелів мені опікуватися ними.

396. Коли тяжко сперечатися

Мудрець казав:

— У двох випадках тяжко сперечатися: коли гарячкуєш або коли розмовляєш з дурнем.

397. Добрий куточок

Одного мудреця запитали, чи є межа його милосердю.

— Хоч би як мене гнівили, я завжди залишаю в своєму серці місце для прощення,— відповів він.

398. Однакові грішники

Інший казав:

— Той, кого вбив пророк, не менший грішник, ніж той, хто убив пророка. Різниця тільки в тому, що один одразу вчинив великий гріх, а в другого гріхи назбирувалися поступово.

399. Про гідність

Правитель у розмові з мудрецем за уважив:

— Не гідний дарунків той, хто їх не просить.

Мудрець відповів:

— Правителеві більше личить робити дарунки, не чекаючи, поки його попросять.

400. Стовбур і верховіття

Якось один мудрець звернувся до султанової дружини з проханням закинути за нього слівце в якійсь дуже важливій справі.

Та йому відповіла:

— Навіщо тобі клопотати через мене, коли ти сам можеш поговорити з султаном?

Мудрець трохи подумав, усміхнувся та й сказав:

— Коли яблука дозрівають і хочеться їх скуштувати, то треба або потрусити дерево, або самому вилізти на нього. І в тому, і в тому разі ми насамперед хапаємося за стовбур.

Мудрець натякав на те, що хоча чоловік і головує над жінкою, але за її допомогою можна все-таки допевнитися більшого.

Розділ 15. Повчальні вислови вчених людей і книжників

401. Вчитися не сором

Один учений говорив:

— У моїх знаннях багато білих плям, бо я соромився запитувати про незрозуміле людей, що стоять нижче за мене. Тепер я навчаю своїх учнів не стидатися цього, і їхні знання будуть глибші.

402. Говори лише про те, що знаєш добре

Якось один учень поставив своєму вчителю п'ятдесят запитань. На жодне з них учитель не відповів. "Не знаю",— казав він, навіть якщо знав, але в чомусь сумнівався.

Він мав за звичай відповідати лише на ті запитання, які знав досконало.

403. Небагато, але досконало

Один чоловік казав: "Я знаю небагато, але що знаю — знаю досконало".

404. Найдивовижніший напій

Якось ученого запросили на святковий бенкет. Гості пили вина, шербет. Учений попрохав служника:

— Принеси мені такого напою, за який ми ладні віддати всі свої багатства, коли його немає, і який бездумно розливаємо, коли він є.

Вчений натякав на воду.

405. Кепська "звичка"

Один книжник говорив про людину, яку недолюблював за неохайність:

— Він має звичку в своєму одязі ховати всіх своїх тварин.

Книжник натякав на воші.

406. Хвала і хула

Інший казав:

— Найкраща хвала та, що йде від людини, якій ми нічого доброго не зробили. І найгірша хула та, що йде від людини, якій ми нічого поганого не зробили.

407. Пригодиться згодом

Один учений сказав:

— Коли людина винаходить щось таке, що зараз їй не потрібне, вона все одно матиме з того пожиток, бо з часом винахід пригодиться.

408. Чого не буває

Мудрець говорив:

— Добра жінка як ворона з білими лапами.

Він знав, що таких ворон не буває.

409. Викінчений бовдур

Якось у того ж самого мудреця запитали:

— Кого слід вважати викінченим бовдуром?

Мудрець відповів:

— Того, хто не вміє по-справжньому ні гудити, ні хвалити.

410. Не картай дурня

Один учений казав:

— Ніколи не картай дурня. Ти зауважиш йому щось як друг, а він тебе зненавидить як ворога.

411. Вмій і вислухати, і зробити

Іншим разом запитали:

— Кого можна вважати розумним? Може, того, кому не треба багато пояснювати, а він і так усе зробить?

Відповідь була така:

— Розумний той, хто вміє вислухати і зробити все як слід.

412. Далекоглядний вчитель

Якось учитель слухав відповідь учня і вдав, нібито довідався з неї щось нового.

Хтось із дорослих, що тут були, здивувався і запитав, навіщо він так зробив.

— Певна річ, учень мені нічого нового не сказав, але я хочу, щоб він пізнав утіху навчати інших, — так збудиться в нім жага до науки.

413. Примітки в книзі

Один книжник говорив:

— Примітки в книзі — що сережки у жінки в ушах.

414. Капітал думок і проценти

Інший книжник сказав:

— Нехай думки, які ти вичитуєш із книг, будуть твоїм основним капіталом, а ті, що народяться в тебе,— процентами на нього.

415. Як запам'ятати урок

Хтось, вивчаючи урок, записував його на дошці. Коли ж забракло місця, він стер угорі і докінчував записи там. Коли його запитали, навіщо так робить, він відповів:

— Я записав початок і запам'ятав, а тепер записую решту, щоб запам'ятати все.

416. Коли служіння виправдане

Мудрець говорив:

— Є чотири роди людей, служіння яким виправдане: перший— люди, які можуть нас винагородити; другий — люди, які можуть дати нам знання; третій — люди, які можуть нас благословити чи помолитися за нас; четвертий — люди, які здатні заподіяти нам шкоду.

Розділ 16. Повчальні вислови арабських пустельників і старців

417. Як просити, то вже в бога

Один правитель завітав до мечеті, де саме пристрасно молився аллахові пустельник. Побачивши його щире моління, правитель озвався до нього:

— Проси в мене всього, що забагнеш, ні в чому відмови тобі не буде.

Пустельник відповів:

— У божому домі годиться просити тільки в бога.

Він натякав на мечеть і на те, що ніхто не може дати більше, ніж бог.

418. Більший вогонь гасить менший

Пустельник говорив розгніваному правителю:

— Згадай про геєну вогненну, і вогонь твого гніву погасне.

419. Джерело зла

Якось сказано було: "Всіма своїми війнами, безчестям, злом світ завдячує лише тим, хто хотів мати більше, ніж заслужив".

420. Земна марнота

Пустельник говорив:

— Тільки аллах милосердний. А все земне марне. Те, що люди вже пережили,— тепер для них як сон. А що попереду — принесе тим, хто ще сподівається чогось ліпшого, самі розчарування.

421. Одноковою мірою

Інший сказав так:

— Світ рухають однаковою мірою ті, що служать богові, і ті, що богові не служать.

422. Добрі заміри

Хтось запитав старця:

— Чи зробив ти в житті щось таке, з чого був би цілком удоволений?

— Важко сказати, — відповів той.— Я знаю одно: хоч би що я робив, завжди думав тільки про те, щоб не розгнівати бога.

423. Про смерть

Один пустельник, натякаючи на майбутнє воскресіння, говорив:

— Смерть — це найбільше свято, яке знають люди.

424. Добрі діла роби потай.

Старець побачив, як один чоловік роздавав милостиню жебракам, і зауважив:

— Якщо ти збагачуєшся, то роби це потай, щоб люди не дізналися і не пограбували твій скарб.

425. Набувай хоч би й для наступників

Пустельник навчав правителя:

— Тобі слід пам'ятати, що всі багатства, якими ти володієш, належали перше комусь іншому, і ти ніколи не мав би їх, якби їхні власники залишили їх у себе. Тож не будь скнарою і купуй усе, чого не маєш, наперед знаючи, що і твоє не вік твоїм буде.

426. Половина дарунка

Один правитель сказав пустельникові:

— Проси в мене чого тільки хочеш, і я вволю твоє прохання. Пустельник відповів:

— Вже саме усвідомлення того, що ти будь-коли відчиниш мені двері, прийдеш на поріг чи вволиш мою забаганку,— складає половину твого дарунка.

427. Зрікся самохіть

Одного пустельника запитали:

— Чому ти зрікся всіх принад людського життя?

— Я знаю, що смерть все одно їх забрала б у мене, і тому зрікся самохіть,— відповів він.

428. Про слухняних і впертих овець

Одного старця запитали:

— Якими будуть люди в день воскресіння?

Той відповів:

— Ті, хто покаявся, будуть схожі на овець, що відбилися від своєї отари, а потім повернулися до неї. А ті, хто не покаявся і впирається, теж будуть схожі на овець, тільки вже на тих, яких укусив скажений собака. Їм надінуть пута, щоб вони не заразили інших.

429. Доброму сторóжі не треба

Один старець, подорожуючи, побачив якогось правителя з великою охороною і зауважив:

— Певно, цей правитель наробив багато лиха людям і тепер боїться їх. Інакше б пощо йому треба було такої сторожі?

430. Ставлення до бога

Пустельник навчав:

— Люди повинні боятися бога, бо він потужніший за них, і поважати його, бо він керує їхніми діями.

431. Хто з богом, той не самотній

Пустельника спитали, чи не набридла йому самотність.

Він відповів:

— Я зовсім не самотній. У мене є бог. Коли я хочу, щоб він говорив до мене, я читаю святе письмо. Коли мені захочеться самому до нього говорити, я молюсь.

432. Доля гнобителів

Пустельник застерігав:

— Бійся, аби тобі не було того, що твоєму гнобителеві.

Цим він хотів сказати, що всі гнобителі потрапляють у пекло.

433. Хто справжній аскет?

Багатій казав пустельникові:

— Ти надто щируєш у своїй повстримності.

— Ні,— відповів пустельник,— я зрікся благ скороминущого світу сам, а ти їх позбудешся після смерті. Зате на тому світі я житиму вічно й користатиму з усіх його благ, а тобі вони будуть недоступні. Тепер зміркуй, хто з нас більший аскет: я, хто зрікся благ скороминущих, чи ти, хто зрікся вічного блага?

434. Зайві гроші — для інших

Старець говорив:

— Той, хто назбирує грошей більше, ніж йому треба, збирає для інших.

435. Виправдана щедрість

Одному чоловікові, який лаштувався переїхати до нового житла, дорікали за те, що він надто щедро роздає милостиню.

Він відповів:

— Переїжджаючи до нової оселі, треба випорожнити стару.

436. Хто чий слуга

Правитель дорікнув аскетові, що той перед ним не схиляється, як усі його прислужники. Аскет відповів:

— Не я твій слуга, а ти слуга моїх слуг. Зміркуй сам: я підхилив собі всі земні пристрасті, і вони мені скоряються, а ти їхній раб.

437. Кому радість, кому печаль

Багатій запитав пустельника:

— Чом твоє обличчя завше сяє радістю?

Пустельник відповів:

— Бо для мене смерть — визвіл від земних страждань, а для тебе — втрата насолоди.

438. Що страшніше

Хтось казав:

— Краще, як бог у судний день спитає з тебе за те, чого ти не зробив, аніж за те, що колись зробив.

439. Земне життя

Якось запитали:

— Що таке земне життя?

Відповіли:

— Посміховище для того, хто його скуштував.

440. З чого радіти?

Пустельника запитали:

— Хто по-справжньому розумний?

Він відповів:

— Той, хто не радіє з земних благ.

441. Треба нагадувати...

Пустельник так звертався до людей:

— Ми вас навчаємо не того, чого ви не знаєте, а тільки нагадуємо вам про те, що ви знаєте.

Він мав на увазі віру в бога.

442. Надійна схованка

До одного пустельника вліз уночі злодій, щоб хоч чимось розжитися, але нічого не знайшов і запитав господаря:

— А де ж усі твої пожитки?

— Я їх сховав там, вище, — відповів пустельник і показав пальцем на небо.

443. Самопокора

Якось пустельника запитали:

— Чому ти ніколи не бештаєш вади людські?

— Бо я їх маю сам удосталь,— відповів він.

444. Нема пожитку

Якось правитель зустрів пустельника та й каже йому:

— Чом ти ніколи не прийдеш до мене?

Пустельник йому відповідає:

— Бо в твоєму палаці я не знайду того, чого мені треба. А в мене немає нічого такого, що ти міг би забагнути собі.

445. Лихо від багатства

Мудрий пустельник говорив:

— Я не бачу ніякої втіхи в багатстві. З ним треба критися від правителя, боятися розбійників, воно викликає заздрість і неприязнь у друзів і, зрештою, породжує ненависть у сина, який прагне швидше все успадкувати по батькові.

446. Знаряддя в божих руках

Хтось казав:

— Тіло — це знаряддя гніву божого. Коли якась його частина хвора, то болить і душа.

447. Бійся і сподівайся

Пустельник навчав:

— Як хочеш зажити ласки божої, то мусиш так боятися господа, ніби ти нічого доброго в житті не зробив. Але й надія твоя хай буде така велика, ніби твоє життя — сама чеснота.

448. Вилікуй спершу себе

Інший казав:

— Наставники — лікарі людям. Пристрасті — людські хвороби. Але якщо наставники не годні вилікувати самих себе, то дарма лікувати інших.

449. Якби ж надовше...

Коли до пустельника завітало вельможне панство, він розстелив звичайнісінькі рогожі. Гості здивувалися, а він пояснив:

— Якби я думав залишатися тут повік, то розстелив би найдорожчі килими.

Цим він хотів сказати, що життя земне скороминуще.

450. Швидше додому

Ще хтось казав:

— Першою оселею людям був рай. Тепер ми прагнемо туди потрапити. А це означає, що ми не хочемо жити на чужині і воліємо швидше повернутися додому.

451. Земні багатства — у ниць

Один пустельник казав:

— Всі багатства земні — ніщо. Як придивишся, то побачиш, що водяться вони у людей ниць.

452. Припасайся і на вічність

Інший навчав:

— Припасаючись на цім світі, не забувай і про той!

453. Дві скарбниці

Пустельник побачив на цвинтарі біля могили людину і так сказав:

— Сину, ти стоїш між двох скарбниць. В одній синове людські, а в другій — їхні пристрасті.

Він натякав на землю, де лежать тіла померлих, і на небо, куди полинули їхні душі.

454. Заглядай у завтрашній день

Пустельник навчав:

— Те, чого ти не захочеш завтра, відкинь сьогодні. А те, що захочеш завтра, намагайся придбати сьогодні.

455. Тіло в усіх однакове

Пустельника, який поселився на цвинтарі, запитали:

— Хіба немає кращої оселі? Що ти тут гадаєш робити?

— Я вже роблю. Вивчаю тіла правителів та їхніх рабів. Повірте, що в будові тіла я не виявив жодної різниці.

Розділ 17. Спостереження мудреців над зовнішніми ознаками людської вдачі

456. Про волосся

М'яке волосся — ознака несміливості. Шорстке волосся — ознака сили й міці. Відомо, що у верблюда, зайця і ягняти м'яке хутро, а в лева, кабана — цупке.

Те ж саме можна сказати і про птахів.

Дуже волохатий живіт засвідчує пристрасну вдачу.

457. Ознаки мужності

Шорстке волосся, високий зріст, великий живіт, широкі плечі, дужа потилиця, м'ясисті груди, вузькі стегна, червонуваті сухі очі, довге й вузьке чоло — ознака рішучості, сильної волі, владності. Протилежні ознаки свідчать про людину безвільної й боязкої вдачі.

458. Ознаки доброти

Кволі м'язи, середня опасистість, схильність до жестикуляції, м'якість шкіри — ознаки доброї, незіпсованої людини.

459. Ознаки байдужості до жінок

Жирна, м'ясиста потилиця, широкі стопи ніг, підняті догори плечі, круглий живіт і кругле чоло, зеленуваті очі — ознаки людини, байдужої до жінок.

460. Пригніченість, неспокій

Змарніле обличчя, вигнуті брови, кволі рухи — ознаки душевного неспокою, пригніченого настрою.

461. Ознаки шляхетності

Звичка трохи схиляти голову на правий бік, у ході широко розставляти ноги і енергійно махати руками; сідаючи, класти руки на стегна; дивитися бесідникові прямо в очі — все це свідчить про шляхетну з роду людину, якій в усьому таланить.

462. Ознаки запальності, нестриманості

Широкі груди з шорстким і густим волоссям, а також швидкі повороти голови свідчать про запальність і нестриманість.

463. Ознаки нечесності

Той, у кого верхня губа червона і ширша за нижню, а хода швидка, мало коли буває чесний.

464. Матиме багато дочок

Біла шкіра, ніс як картоплина, банькаті й сльозливі очі — ознаки кволості і байдужості до жінок.

Такий чоловік матиме багато дочок.

465. Добрий батько

У кого довгі руки, короткі ноги, волохатий живіт і хто до того ще кирпатий, гладкий і балакучий, той дуже любить своїх дітей.

466. Ознака лютої вдачі

Чоловік із товстою і короткого шиєю лютий, як буйвол.

467. Полохливість

Довга і тонка шия — ознака полохливості,

468. Ознака підступності

Хто має дуже маленьку шию, той підступний, як вовк.

469. Високодумний, як лев

Якщо чоловік, ідучи, звичайно сіпає ногою,— це свідчить про те, що він, мов лев, думає про щось високе й значне.

Особливо правдива ця прикмета в тому разі, якщо його руки зігнуті дугою.

470. Ознаки мисливської вдачі

Тонкі й м'які губи, коли горішня прикриває нижню, засвідчують пристрасного мисливця.

471. Товста горішня губа

Товста горішня губа, що прикриває нижню, засвідчує чоловіка дурного, як віслюк.

472. Кінчик носа

Товстий кінчик носа свідчить про людину повільну як віл, а тонкий кінчик — про людину сердиту, як пес.

473. Великі вуха

Людина з великими вухами неповоротка, як осел. Те саме помічено і в собак. А в кого малі вуха, той швидший і рухливіший.

474. Очі

Той, у кого очі сидять глибоко, спритний, як мавпа. Банькуваті ж дурні, як віслюки.

475. Ще ознака несміливості

Смуглява шкіра так само, як і надто біла,— ознака несміливості. Такий чоловік боязкий, мов індус чи жінка.

476. Ознака хитрості

Червоний колір тіла означає хитру, як у лиса, вдачу.

477. Про пияка

Надто червоне обличчя виказує пияка.

478. Про боягуза

Сині чи білясті очі — ознака боягузливості.

479. Про дурня

Хто має безбарвні й прозорі очі, той дурний, як коза.

480. Про легковажних

Волохаті груди й живіт свідчать про непостійність і необачність. Такі люди скидаються на пташок.

481. Зарослий лоб

Зарослий волоссям лоб свідчить про послужливість.

482. Широка хода

Людина, що ступає широко, часто буває нерозважна, а вважає себе, як лев, за найрозумнішу. Ця прикмета особливо правдива тоді, коли людина любить жестикулювати.

483. Швидкий погляд

Швидкий погляд характеризує хижацьку вдачу. Таких людей можна порівняти з соколом.

484. Ознаки дурня

Людина міцної статури й гладка — дурна, як осел, а надто як вона любить говорити голосно.

485. Про голос

Коли людина під час бесіди помалу стишує голос, це говорить про те, що вона чимось засмучена. Інколи це ознака людини працьовитої, як віл.

486. Ще про голос

Хто говорить кволим голосом, той боязкий, мов ягня. А хто говорить пронизливо і безладно, той дурний, як коза.

487. Про правителів

Коли правителем настановлять людину віком ще замолоду і добру на вдачу — вона довго не проживе. Мало того, владу від неї заберуть, і вона перейде до іншого роду. За її правління в країні діятиметься щось дивне і незвичне.

Коли людину настановляють правителем у розквіті сил, а на вдачу вона лиха, підступна і скупа,— влада її недовговічна.

Якщо ж правителем настановляють після сорока років добру, справедливу людину, вона правитиме ще стільки років, скільки до того прожила.

488. Люди добрі й лихі

Банькуваті з червоними жилками очі — ознака злої, скупої, розбещеної людини.

Якщо до того ж очі трохи підняті догори, це означає, що в її характері немає жодної доброї риси.

Широке обличчя — добра людина. Широке знизу обличчя, що помалу звужується догори, свідчить про недобру вдачу.

489. Ознаки хитрості і підступності

Людина, яка має широкий проміжок між бровами, в якої в середині вух росте волосся, яка має звичку дивитися вниз і підморгує лівим оком, — спритна, хитра, підступна, особливо якщо в неї ніс загнутий вліво.

490. Ознаки сміливості і довголіття

Глибоко запалі очі, велике чоло, трохи довгасте обличчя — ознаки сміливості, Така людина довго житиме.

491. Не заслуговує довіри

Товсті губи, широкий ніс, великі очі, що дивляться згори вниз,— ознаки дурня, що не заслуговує довіри.

492. Тиран

Маленькі очі, довгі повіки, високе чоло, широкий рот, кучеряве волосся або лисина — ознаки тирана, що не вагаючись може пролити кров.

493. Великі очі...

Великі очі, в яких світиться мужність, особливо коли це стосується лівого ока, та вродливе обличчя — ознаки любителів мудрості, а також людей, схильних до перелюбства або досить хитрих.

494. Скромні, соромливі жінки

Кирпатий ніс у жінки, великі й темні очі, причому ліве трохи почервоніле, свідчать про скромність, соромливість, цнотливість.

495. Погані жінки

Густі брови, маленькі очі, товсті губи й довгий ніс — про таку жінку нічого доброго не скажеш.

496. Зрадливі жінки

Жінка з круглим обличчям, маленьким носом, головою, що звужується догори, великими зіницями й кучерявим волоссям схильна зраджувати своєму чоловіку.

497. Ознаки гендляра

Вирлоока людина, що довго придивляється до речей,— хвалькувата, пихата і гендлярської вдачі.

498. Ледар

Задертий догори кінчик носа виказує ледаря.

499. Погана вдача

Великий загострений ніс, чорні очі, довге волосся, схильність до базікання — ознаки поганої вдачі.

Така людина народилася від перелюбу.

500. Ще ознаки зрадливості

Черствість, неспочутливість до інших, зухвалість у словах і безпорадність у справах — ознаки зрадливості в подружньому житті.

Така людина народилася теж від перелюбу.

501. Арістотель про мистецтво фізіономіста

Великий Арістотель говорив:

— З тієї миті, як життєва сила душі знайшла своє відображення в тілі, душа і тіло зріднилися.

Вони взаємно впливають одне на одного. Особливо впливає душа на тіло в хвилини гніву, пристрастей, журби. Ті почуття, які приховує душа, тіло показує відверто. Спостерігаючи за рухами, виразом обличчя, ми можемо простежити душевні хвилювання. В цьому і полягає мистецтво фізіономістів.

В їхньому розпорядженні є ознаки трьох родів:

Перша. Можна спостерігати певну схожість і порівнювати людську зовнішність із зовнішністю тварин. Можна підмічати рухи тварин і проводити аналогію з рухами людини.

Друга. Можна встановлювати певну схожість між окремою людиною і представниками різних рас і народностей — ефіопів, індійців, хеттів тощо. Помітивши риси, що ріднять окрему людину з характерними ознаками різних народів, ми не помилимося, визначаючи її характер.

Третя. Можна порівнювати обличчя людини в спокійному стані з тим, яке воно буває в хвилини гніву, радості, страху, пристрасті. І за окремими рисами можна безпомильно визначити, що ця людина запальна, боязка чи хтива.

Мистецтво фізіономіста потребує тонкої спостережливості, глибокого розуму, уміння аналізувати і, безперечно, допомоги всевишнього — хай славиться його ім'я. І той, хто хоче чистим світочем знань збагатити свій розум, повинен вивчити три основні вчення фізіономістів. Як ото яскравий сонячний промінь дає можливість бачити земні предмети, а без нього жодне око нічого не помітить, так і без знань фізіономістики ніхто не зможе з вигляду визначити характер людини.

502. Краще слухати

Один мудрець так навчав:

— Краще слухати, ніж говорити.

Хтось запитав:

— Чому?

Мудрець відповів:

— Недарма бог дав нам один язик і пару вух.

503. Як пізнають людину

Інший мудрець сказав:

— Як ото міць глиняного посуду пізнають по дзвону, так людину пізнають по словах, що злітають з її вуст.

Післямова Абу-ль-Фараджа

Можливо, заглиблюючись у зміст цих різноманітних історій, які я зібрав і розмістив у книзі, дотримуючи певного ладу, ти знайдеш серед них якусь не досить моральну оповідку.

Можливо, ти знайдеш і такі історії, які не могли статися в монастирі і яких там навіть не могли оповідати.

Певно, ти почнеш докоряти мені, виказувати своє невдоволення. Не роби цього!

У храмі мудрості все годиться і ніщо не відкидається з того, що загострює розум, освічує звичаї, служить втіхою, відвертає думки від горя й недуг. У великому господарстві вживають посуд не тільки з золота і срібла, але навіть і з гарбуза зроблений. І так само, як істинне вчення апостолів про те, що треба постійно облагороджувати своє серце і загострювати розум,— так правда й те, що немає тут жодної незначної чи нерозумної оповідки, в якій не можна було б знайти чогось повчального і скористатися з неї, доміркувавшися до її сенсу.

Художник В.С.Овчинников

1 Християнин.

2 Поганин.

3 Грошова одиниця.

4 В ассірійців вважалося ганьбою, коли жінка на очах у чоловіка піднімалася драбиною.

5 Дрібна монета.

6 За ассірійськими звичаями, небіжчикову одежу віддавали попові.

7 Маються на увазі мешканці Емеса, древнього міста в Сірії, між Дамаском і Халебом.

8 В ассірійців було дві релігійні течії: несторіанська і яковітська, назви яких походять від імен філософів-богословів Нестора та Якова (V ст. н. е.).

9 Натяк на слова в євангелії від Іоанна (глава X, 10).

10 Стародавній щипковий інструмент.

11 Ласощі, схожі на халву.

12 Місто на східному березі Тігру.

13 В ассірійській мові літери є водночас і цифри.

14 Ці два слова в оригіналі звучать однаково.

15 Прибічник філософського вчення, що заперечувало цивілізацію і закликало повернутися до первісного стану.

16 Староперський цар (558—529 рр. до н. е.), засновник династії Ахменідів; завоював багато сусідніх народів і значно поширив межі перської держави.

17 Йдеться, мабуть, про перського царя Хосрова I Анушірвана (III ст. н. е.).

18 Візир Хосрова I Анушірвана.

19 Очевидно, Арташір I, засновник династії Сасанідів (III ст. н. е.).

20 Слово "хосров" по-перському означає "цар"; це було також ім'я окремих перських та вірменських царів.

21 Квітні.

22 Жовтні.

23 Під цим іменем відомі два перські шахи з династії Сасанідів: Шапур I (241—272 рр. н. е.) та Шапур II (309—379 рр. н. е.).

24 Інакше Макарій Єгипетський (300—390 рр. н. е.), славетний пустельник, родом із Фів; йому приписується багато творів (бесід) морально-релігійного характеру.

25 Арабський халіф з династії Аббасидів (VIII ст. н. е.).